Historia persecutionis Africanae provinciae (Latin)

Victor of Vita (fl. AD 485)

SermonIndex.net / Church Fathers

Book pr: Prologvs

[Quondam ueteres ob studium sapientiae enucleare atque sciscitari assidue minime desistebant, quae forte uel qualia prospere uel secus prouinciis, locis aut regionibus euenissent, de quibus uel in quibus exacuerent stilum ingenii sui atque redolentes magisterii flores ignaris historiae calathorum offerrent gratuito munere propinatos, dabantque operam ut nequaquam lateret in totum, quod in parte forte fuerat gestum.

Sed illi fastu mundialis amoris inflati gloriam elationis suae longe lateque gestiebant laudabiliter diffamari. At uero uenerabilitas studii tui historiam texere cupiens, inquiris simili quidem feruore, dispari tamen amore; et illi ut laudarentur in saeculo, ipse ut praeclarus appareas in futuro et dicas: in domino laudabitur anima mea: audiant mansueti et laetentur. Poteris ut uoluisti, quia omne datum optimum et omne donum perfectum caelitus accepisti, eruditus a tanto pontifice totoque laudis genere praedicando beato Diadoco, cuius ut astra lucentia extant quam plurima catholici dogmatis monumenta dictorum. Et sat est tibi ut aequiperes doctrinam doctoris, quia satis est discipulo ut sit quomodo magister eius.

Alium uideo Timotheum ab incunabulis infantiae sacris litteris eruditum, necnon inter alios sublimem atque expeditum magisterii gentium Lucam, arte medicum, apostoli Pauli discipulum. Ego namque iubentis imperio oboedientiae

ceruicem submittens, quae obuenerunt in partibus Africanis debaccantibus Arrianis, sensim breuiterque indicare temptabo, et quasi rusticanus operarius defatigatis ulnis aurum colligam de antris occultis, speciem uero adhuc sordentem atque confusam non cunctabor artifici iudicio ignis examinandam contradere, qui monetarios possit solidos picturare.]

Liber Primus

(I, 1) Sexagensimus nunc, ut clarum. est, agitur annus ex eo, quo populus ille crudelis ac saeuus Uuandalicae gentis Africae miserabilis attigit fines, transuadans facili transitu per angustias maris, quod inter Hispaniam Africamque aequor hoc magnum et spatiosum bissenis milibus angusto se limite coartauit.

Transiens igitur quantitas uniuersa calliditate Geiserici ducis, ut famam suae terribilem faceret genti, ilico statuit omnem multitudinem numerari, usque ad illam diem quem huic luci uterus profuderat uentris. Qui reperti sunt, senes, iuuenes, paruuli, serui uel domini, LXXX milia numerati. Quae opinio diuulgata, usque in hodiernum a nescientibus armatorum tantus numerus aestimatur, cum sit nunc exiguus et infirmus.

Inuementes igitur pacatam quietamque prouinciam, speciositatem totius terrae florentis, quaquauersum impietatis agminibus impendebant, deuastando depopulabantur, incendio atque homicidiis totum exterminantes. Sed nec arbustis fructiferis omnino parcebant, ne forte quos antra montium aut praerupta terrarum uel seclusa quaeque occultauerant, post eorum transitum illis pabulis nutrirentur; et sic eadem atque iterum tali crudelitate furentes, ab eorum contagione nullus remansit locus inmunis.

Praesertim in ecclesiis basilicisque sanctorum, cymiteriis uel monasteriis sceleratius saeuiebant, ut maioribus incendiis domos orationis magis quam urbes cunctaque oppida concremarent. Ubi forte uenerabilis aula.e clausas reppererant portas, certatim ictibus dextralium aditum reserabaat, ut recte tunc diceretur: quasi in silua lignorum securibus consciderunt ianuas eius in id ipsum, in securi et ascia deiecerunt eam. incenderunt igni sanctuarium tuum; in terra polluerunt tabernaculum nominis tui.

(I, 2) Quanti tunc ab eis praeolari pontifices et nobiles sacerdotes diuersis poenarum generibus extincti sunt, ut traderent si quid auri uel argenti proprium uel ecclesiasticum haberent! Et dum, quae erant, urguentibus poenis facilius ederentur, iterum crudelibus tormentis oblatores urguebant, autumantes quandam partem, non totum oblatum; et quanto plus dabatur, tanto amplius quempiam habere credebant.

Aliis palorum uectibus ora reserantes fetidum caenum ob confessionem pecuniae faucibus ingerebant, nonnullos in frontibus et tibiis neruis remugientibus torquendo cruciabant; plerumque aquam marinam, aliis acetum, amurcam liquamenque et alia multa atque

crudelia, tamquam utribus inbutis, ore adpositis sine misericordia porrigebant. Non infirmior sexus, non consideratio nobilitatis, non reuerentia sacerdotalis crudeles animos mitigabat ; sed quin immo ibi exaggerabatur ira furoris, ubi honorem conspexerant dignitatis.

yuantis sacerdotibus quantisque inlustribus onera ingentia ut camelis uel aliis generibus iumentorum inposuerint, nequeo enarrare; quos stimulis ferreis ad ambulandum urguebant, quorum nonnulli sub fascibus miserabiliter animas emisere. Senilis maturitas atque ueneranda canities, quae caesariem capitis ut lanam candidam dealbarat, nnllam sibi ab hospitibus misericordiam uindicabat. Sed etiam paruulos ab uberibus maternis rapiens barbarus furor insontem infantiam elidebat ad terram: aliis e regione pedes tenentes a meatu prorsus naturali usque ad arcem capitis dissipabant; quando tunc forte Sion captiua cantabat: dixit inimicus incendere fines meos, interficere infantes meos, et paruulos meos elisurum ad terram.

(I, 3) In aedificiis nonnullis magnarum aedium uel domorum, ubi ministerium ignis minus ualuerit, tectis admodum despicatis pulcritudinem parietum solo aequabant, ut nunc antiqua illa speciositas ciuitatum nec quia fuerit prorsus appareat. Sed et urbes quam plurimae ant raris aut nullis habitatoribus incoluntur. Nam et hodie si qua supersunt, subinde desolantor, sicut ibi Carthagine odium, theatrum, aedem Memoriae et uiam, quam Caelestis uocitabant, funditus deleuerunt.

Et ut de necessariis loquar, basilicam maiorem, ubi corpora sanctarum martyrum Perpetuae atque Felicitatis sepulta sunt, Celerinae uel Scilitanorum et alias quas non destruxerunt, suae religioni licentia tyrannica mancipauerunt. Ubi uero munitiones aliquae uidebantur, quas hostilitas barbarici furoris obpugnare nequiret, congregatis in circuitu castrorum innumerabilibus turbis, glar diis feralibus cruciabant, ut putrefactis cadaueribus, quos adire non poterant arcente murorum defensione, corporum liquescentium enecarent fetore.

Quanti et quam numerosi tunc ab eis cruciati sunt sacerdotes, explicare quis poterit? Tunc enim et nostrae ciuitatis uenerabilis Panpinianus antistes candentis ferri lamminis toto adustus est corpore. Similiter et Mansuetus Uricitanus in porta incensus est Fornitana. Qua tempestate Hipporegiorum obsessa est ciuitas, quam omni laude dignus beatus Augustinus, librorum multorum confector, pontifex gubernabat.

Tunc illud eloquentiae, quod ubertim per omnes campos ecclesiae decurrebat, ipso metu siccatum est flumen, atque dulcedo suauitatis dulcius propinata in amaritudine absinthii uersa est, ut Dauiticum praeconium conueniret: dum consisteret peccator aduersum me, obmutui et humiliatus sum, et silui a bonis. Usque ad illud tempus ducentos iam triginta et duo confecerat libros, exceptis innumerabilibus epistulis uel expositione totius psalterii et euangeliorum atque tractatibus popularibus, quas Graeci omelias uocant, quorum numerum conprehendere satis inpossibile est.

(1,4) Quid multa? Post has truces impietates insaniae ipsam urbem maximam Carthaginem Geisericus tenuit et intrauit, et antiquam illam ingenuam ac nobilem libertatem in seruitutem redegit; nam et senatorum urbis non paruam multitudinem captiuauit. Deinde proponit decretum, ut unusquisque auri, argenti, gemmarum neetimentornmque pretiosorum quodcumque haberet offerret; et ita in breui auitas atque paternas opes tali industria abstulit rapax.

Disponens quoque singulas quasque prouincias sibi Bizacenam, Abaritanam atque Getuliam et partem Numidiae reseruauit, exercitui uero Zeugitanam uel proconsnlarem funiculo hereditatis diuisit, Ualentiniano adhuc imperatore reliquas licet iam exterminatas prouincias defendente; post cuius mortem totins Africae ambitum obtinuit, nec non et insulas maximas Sardiniam, Siciliam, Corsicam, Ebusum, Maioricam, Minoricam uel alias multas superbia sibi consueta defendit.

Quarum unam illarum id eat Siciliam Oduacro Italiae regi postmodum tributario iure concessit; ex qua eis Oduacar singulis quibusque temporibus ut dominis tributa dependit, aliquam tamen sibi resemantibus partem. Praeterea praecipere nequaquam cunctatus est Uuandalis, ut episcopos atque laicos nobiles de suis ecclesiis uel sedibus nudos penitus aufugarent: quodsi optione proposita exire tardarent, seruiperpetni remanerent. Quod etiam in plurimis factum est. Multos enim episcopos et laicos, claros atque honoratos uiros, seruos esse nouimus Uuandalorum.

(I, 5) Tunc uero memoratae urbis episcopum id est actaginis, deo et hominibus manifestum, nomine Quoduultdeus, et maximam turbam clericorum nauibus fractis inpositam nudos atque expoliatos expelli praecepit. Quos dominus miseratione bonitatis suae prospera nauigatione Neapolim Campaniae perducere dignatus est ciuitatem. Senatorum atque honoratorum multitudinem primo exilio crudeli contriuit. postea transmarina in parte proiecit. Pulso namque episcopo, ut praefati sumus, cum clero uenerabili, ilico ecclesiam nomine Restitutam, in qua semper episcopi commanebant, suae religioni mancipauit, atque uniuersas, quae intra muros fuerant ciuitatis, cum suis diuitiis abstulit.

Sed etiam foris muro quascumque uoluit occupauit, et praecipue duas egregias et amplas sancti martyris Cypriani, unam ubi sanguinem fudit, aliam ubi eius sepultum est corpus, qui locus Mappalia uocitatur. Quis uero sustineat atque possit sine lacrimis recordari, dum praeciperet nostrorum corpora defunctorum sine sollemnitate hymnorum cum silentio ad sepulturam perduci? Addidit adhuc, ut et pars clericorum quae remanserat poenali exilio traderetur.

Et dum ista geruntur, qui supererant magni sacerdotes atque insignes uiri memoratarum prouinciarum, quas diuiserat Uuandalis, cogitauerunt supplicandi gratia regem adire. Qui dum, ut moris est, ad Maxulitanum litus exisset, quod Ligula uulgi consuetudine uocitatur, amissis iam ecclesiis et rebus occurrere uisi sunt supplicantes, ut ad consolandum populum dei saltem habitandi facultas Uuandalis iam dominantibus concederetur.

Quibus iUe per internuntium rabido respondisse ore probatur: decreui ego de nomine et genere uestro nullum dimittere, et nos audetis talia postulare? Quos etiam uicino mari uoluit eadem hora demergere, nisi a suis diu ne hoc faceret rogaretur. Becedentes illi tristitia et maerore confecti, coeperunt qualiter poterant et ubi poterant ablatis ecclesiis diuina mysteria celebrare. Subinde autem crescente opibus regno maior coepit et superbia propagari.

(I, 6) Referam factum, quod ipso geskum est tempore. Fuit comes quidam Sebastianus, famosi illius gener comitis Bonifatii, acer consilio et strenuus in bello; cuius Geisericus sicut consilia necessaria habebat, ita et praesentiam formidabat. Cupiens autem illum extinguere, occasionem mortis de religione quaesiuit. Cogitauit rex ut praesentibus episcopis atque domesticis suis Sebastianum taliter conueniret. \'Sebastiane, inquit, cscio quia fideliter nobis adhaesisse iurasti, cuius ueritatem sacramenti labores tui uigilantiaque demonstrant. Sed ut nobis conexa semper iugisque maneat amicitia tua, hoc placuit praesentibus sacerdotibus nostris, ut eius efficiaris cultor religionis, quam et nos et noster populus ueneratur.

Cui Sebastianus, rem inueniens miram multisque necessariam, pro tempore acute respondit: \'quaeso, domine rex, ut nunc unus panis mundissimus ac simulacius adferatur\'. Qui cum ignorasset Geisericus Sebastiani uictoriam, ilico iussit adferri. Adprehendens itaque Sebastianus mundissimum panem ita effatus est: (Hic enim panis ut ad tantum decorem splendoris uenisset et mensae regiae necessarius haberetur, discussa spurcitia fnrfaris ei massa simulaginis conspersus per aquam transiuit et ignem; idcirco et aspectu clarus et esu soanis habetur.

Ita et ego mola catholicae matris commolitus et cribro examinationis ut simula munda purgatus, rigatus sum aqua baptismatis et igne sancti spiritus coctus. Et ut hic panis de furno, ita et ego per officia sacramentorum diuinorum artifice deo de fonte mundus ascendi. Sed fiat, si uelis, ut ipse propono. Iste panis confnngatur in frusta, madidetur aqua et iterum conspergatur, mittatur in furnum: si melior exierit, faciam quae hortaris/ Quam propositionem Geisericus cum omnibus qui aderant cum audisset, ita ligatus est, ut se soluere omnino non posset. Quem alius generis argumento postea bellicosum uirum occidit.

(I, 7) Et ut ad id redeamus, unde digressi sumus, terret praeceptis feralibus, ut in medio Uuandalorum nostri nullatenus respirarent neque usquam orandi ant immolandi concederetur gementibus locus, ut manifeste tunc prophetiae uaticinium conpleretur: non est in hoc tempore princeps autpropheta uel dax, neque locus ad sacrificandum nomini tuo. Nam et diuersae calumniae non deerant cotidie etiam illis sacerdotibus, qui in his regionibus uersabantur, quae regiones palatio tributa pendebant. Ut si forsitan quispiam, ut moris est, dum dei populum ammoneret, Pharaonem, Nabuchodonoaor, Holofernem aut aliquem similem nominasset, obiciebatur illi, quod in persona regis ista dixisset, et statim exilio trudebatur. Hoc enim persecutionis genus agebatur hic aperte, alibi occulte, ut piorum nomen talibus insidiis interiret. Qua de re plurimos sacerdotum tunc nouimus relegatos:

sicut Urbanum Girbensem, Crescentem metropolitanum Aquitanae ciuitatis, qui cxx praeerat episcopis, Habetdeum Teudalensem, Eustratium Sufetanum, et Tripolitanos duos Uicis Sabratenum et Cresconium Oeensem, et Adrumetinae ciuitatis Felicem episcopum, ob hoc quod suscepisset quendam lohannem monachum transmarinum; sed et alios multos, quos longum est enarrare. Quibus tamen in exilio positis dum obitus obuenisset, non licebat alios eorum ciuitatibus ordinari. Inter haec tamen dei populus in fide consistens, ut examina apum cereas aedificans mansiones, crescendo melleis fidei calculis firmabatur, ut impleretur illa sententia: quanto eos affligebant, tanto magis multiplicabantur et inualescebant nimis.

(I, 8) Post haec factum est supplicante Ualentiniano Augusto, Carthaginiensi ecclesiae post longum silentium desolationis episcopum ordinari nomine Deogratias; cuius si nitatur quisquam quae per illum dominus fecerit paulatim excurrere, ante incipient uerba deficere, quam ille aliquid ualeat explicare. Illo igitur episcopo constituto factum est peccatis urguentibus, ut urbem illam quondam nobilissimam atque famosam quinto decimo regni sui anno Geisericus caperet Romam; et simul exinde regum multorum diuitias cum populis captiuauit.

Quae dum multitudo captiuitatis Africanum attingeret litus, diuidentes Uuandali et Mauri ingentem populi quantitatem, ut moris est barbaris, mariti ab uxoribus, liberi a parentibus separabantur. Statim sategit uir deo plenus et carus uniuersa uasa ministerii aurea uel argentea distrahere et libertatem de seruitute barbarica liberare, ut et coniugia foederata manerent et pignera genitoribus redderentur; Et quia loca nulla sufficiebant ad capessendam multitudinem tantam, basilicas duas nominatas et amplas Fausti et Nouarum cum lectulis atque straminibus deputauit, decernens per singulos dies, quantum quis pro merito acciperet.

Et quia plerosque insuetudo nauigii et crudelitas captiuitatis afflixerat, non paruus inter eos numerus fuerat aegrotorum, quos ille beatus antistes ut nutrix pia per momenta singula cum medicis circuibat sequentibus cibis, ut inspecta uena, quid cui opus esset, illo praesente daretur. Sed nec nocturnis horis ab hoc opere misericordiae feriabatur, sed pergebat excurrens per singulos lectus, sciscitans qualiter quisquam haberet. Ita se tradiderat omnino labori, ut nec defessis membris nec cariosae iam senectuti parceret.

Quo liuore Arriani succensi dolis eum quam plurimis uoluerunt saepius enecare. Quod credo peruidens dominus cito passerem suum de manibus accipitrum uoluit liberare. Cuius exitum ita urbici captiui planxerunt, ut tunc se putarent magis tradi manibus barbarorum, quando ille perrexit ad caelum. Functus est autem sacerdotio annis tribus. Cuius amore et desiderio populus attentus potuerat membra digni corporis rapere, nisi consilio prudenti, dum auocatur, nesciente multitudine sepeliretur.:

(I, 9) Et quia tacendum semper non est de impietatibus hereticorum, nec uerecundum poterit esse quod ad laudem proficit patientis, ordinator quondam memorati sacerdotis nomine Thoma dum uariis ab eis insidiis saepius artaretur, quodam tempore uenerabilem

senem in publica facie catomos ceciderunt. Quod ille non ad obprobrium, sed ad mercedem conputans gloriae suae, in domino laetabatur.

Unde factum est, ut post obitum episcopi Carthaginis Zeugitanae et proconsulari prouinciae episcopos interdiceret ordinandos; quorum erat numerus centum sexaginta quattuor. Qui paulatim deficiens, nunc, si uel ipsi supersunt, tres tantum esse uidentur: Uincentius Gigitanus, Paulus Sinnaritanus, uere merito et nomine Paulus, et alius Quintianus, qui nunc persecutionem fugiens apud Edessam Macedoniae ciuitatem commanet peregrinus.

(I, 10) Sed etiam martyria quam plurima esse probantur, confessorum autem ingens et plurima multitudo; ex quibus aliqua narrare temptabo. Erant tunc serui cuiusdam Uuandali — fuit hic Uuandalus de illis quos millenarios uocant — Martinianus, Saturianus et eorum duo germani. Erat et conserua eorum quaedam, egregia Christi ancilla, nomine Maxima, corpore simul et corde decora. Et quia Martinianus armifactor erat et domino suo satis uidebatur acceptus et Maxima uniuersae domui dominabatur, credidit Uuandalus, ut fideles sibi magis memoratos faceret famulos, Martinianum Maximamque coniugali consortio sociare.

Martinianus adulescentulorum saecnlarium more coniugium affectabat, Maxima namque iam deo sacrata. humanas nuptias refutabat. At ubi uentum est, ut cubiculi adirentur secreta silentia, et Martinianus, nesciens quid de illo decreuerat deus, maritali fiducia quasi cum coniuge cuperet cubitare, uiua ei uoce memorata famula Christi respondit: \'Christo ego, o Martiniane frater, membra mei corporis dedicaui, nec possum humanum sortire coniugium, habens iam caelestem et uerum sponsum. Sed dabo consilium: si uelis, poteris et ipse tibi praestare, cum licet, ut cui ego concupiui nubere, delecteris et ipse seruire.

Ita factum est domino procurante, ut oboediens uirgini etiam adulescens suam animam lucra-retur. Nesciente igitur Uuandalo spiritalis secreti commercium, conpunctus atque mutatus Martinianus etiam suis fratribus persuasit, ut thesaurum, quod inuenerat, haberent utpote germani communem. Conuersus itaque cum tribus fratribus suis, dei quoque puella comitante, nocte clam egredientes Tabraceno monasterio, cui praeerat tunc nobilis pastor Andreas, sociantur. Illa uero haut procul monasterium incoluit puellarum.

Sciscitante igitur barbaro inquisitionibus et muneribus crebris, quod gestum erat celari non potuit. Inueniens itaque iam non sua sed Christi mancipia, conicit uinculis et uariis tormentis dei famulos insectatur, agens cum eis non tantum ut pariter miscerentur, sed quod grauius est, per rebaptizationis caenum fidei suae ornamenta turparent. Peruenit hoc ipsum usque ad notitiam Geiserici: decernit rex, ut tamdiu inplacabilis ferus seruos affligeret, quamdiu illius succumberent uoluntati. Iubet in modum serrarum fustes robustos ueluti palmatos cum stirpibus fieri, qui quatientibus tergis non solum ossa confringerent, sed etiam terebrantes aculei intrinsecus remanerent.

Qui, dum sanguis efflueret et dissipatis carnibus uiscera nudarentur, sequenti die Christo medente semper incolomes reddebantur. Hoc saepius ac multo factum est tempore et nulla plagarum uestigia uidebantur, sancto spiritu subinde curante. Post hoc artatur Maxima du-

rae custodiae cuspidique crudeli extenditur: cui cum dei seruorum uisitantium non deesset frequentia, uidentibus cunctis ingentium lignorum putrescens soluta est fortitudo. Miraculum hoc et uoce omnium celebratur, et nobis, ad quem custodia pertinebat, cum sacramento testatus est ita fuisse.

(I, 11) At ubi Uuandalus uirtutem neglexit cognoscere diuinam, coepit in domo eius uindictrix ira grassari. Moritur ipse simul et filii; familiae atque animalium quaecumque optima erant pariter intereunt, remansitque domina uidua, marito, filiis et substantia destituta. Seruos Christi cognato regis Sesaoni gratia muneris offert; qui cum eos utpote oblatos cum gratulatione nimia suscepisset, filios uel domesticos sanctorum merito male coepit daemon uariis motibus agitare. Ex ordine ille cognatus, ut gestum erat, suggerit regi. Decernit statim rex cuidam gentili regi Maurorum, cui nomen inerat Capsur, relegandos debere transmitti. Maximam uero Christi famulam confusus et uictus propriae uoluntati dimisit; quae nunc superest uirgo, mater multarum uirginum dei7 nobis etiam nequaquam ignota. Peruenientes autem traduntur memorato regi Maurorum, commanenti in parte heremi, quae dicitur Caprapicti.

Uidentes igitur Christi discipuli multa apud gentiles et inlicita sacrificiorum sacrilegia, coeperunt praedicatione et conuersatione sua ad cognitionem domini dei nostri barbaros inuitare; et tali modo ingentem multitudinem gentilium barbarorum Christo domino lucrauerunt, ubi ante a nullo fama. Christiani nominis fuerat diuulgata. Tunc deinde cogitatur quid fieret, ut ager iam cultus et egraminatus uomere praedicationis euangelicum susciperet semen et imbre sacri baptismatis rigaretur.

Mittnnt legatos per itinera distenta deserti; peruenitur tandem ad ciuitatem Romanam, rogatur episcopus, ut presbyterum et ministros credenti populo destinaret. Explet cum gaudio quod petebatur pontifex dei: construitur ecclesia, baptizatur multitudo maxima barbarorum, et de lupis grex fecundus multiplicatur agnorum. Hoc Geiserico relatione sua nuntiat Capsur. De qua re surgens in inuidia iubet famulos dei ligatis pedibus post terga . currentium quadrigarum inter spinosa loca siluarum pariter interire, ut ducta atque reducta dumosis lignorum aculeis innocentium corpora carperentur, ita deleans ut exitum suum innioem peruiderent.

Qui cum e uicino currentibus indomitis equis, plangentibus Mauris sese mutuo conspicerent, uale sibi in angusto fugae unusquisque ita dicebant: \'frater, ora pro me; impleuit deus desiderium nostrum: taliter peruenitur ad regnum caelorum. Itaque orando atque psallendo gaudentibus angelis pias animas emisere: ubi usque in hodiernum non desinit ingentia mirabilia Iesus Christus noster dominus operari. Nam nobis beatus quondam Faustus Boronitanus episcopus attestatus est caecam quandam mulierem inluminatam fuisse, ubi ipse aderat praesens.

(I, 12) Accenditur hinc aduersus dei ecclesiam Geisericus.

Mittit Proculum quendam in prouinciam Zeugitanam, qui coartaret ad tradendum ministeria diuina uel libros cunctos domini sacerdotes, ut primo armis nudaret et ita facilius

inermes hostis callidus captiuasset. Qui, se non posse tradere clamantibus, ipsi rapaci manu cuncta depopulabantur atque de palliis altaris, pro nefas! camisias sibi et femoralia faciebant. Qui tamen Proculus, huius rei exsecutor, frustatim sibi comedens linguam in breui turpissima consumptus est morte.

Tunc enim sanctus Ualerianus Abensae ciuitatis episcopus, dum uiriliter sacramenta diuina ne traderet dimicasset, foris ciuitate singularis iussus est pelli; et ita praeceptum est, ut nullus eum neque in domo neque in agro dimitteret habitare. Qui in strata publica multo tempore nudo iacuit sub aere: annorum erat plus LXIX, quem nos tunc indigni in tali exilio meruimus salutare.

(I, 13) Quodam tempore paschalis sollemnitas agebatur; et dum in quodam loco, quae Regia uocitatur, ob diem paschalis honoris nostri sibimet clausam ecclesiam reserarent, conpererunt Arriani. Statim quidam presbyter eorum, Anduit nomine, congregata secum armatorum manu ad expugnandam turbam accenditur innocentum. Introeunt euaginatis spatis, arma corripiunt; alii quoque tecta conscendunt et per fenestras ecclesiae sagittas spargunt. Et tunc forte audiente et canente populo dei lector unus pulpito sistens alleluiaticum melos canebat; quo tempore sagitta in gutture iaculatus cadente de manibus codice mortuus post cecidit ipse.

Nam et alii quam plurimi sagittis et iaculis in medio crepidinis altaris probantur occisi; nam qui gladiis tunc interempti non sunt, postea poenis adtriti regio iussu omnes paene necati sunt, praesertim maturioris aetatis. Alibi namque, sicut Tunuzuda contigit, Galibus, Uicu Ammoniae uel aliis in locis, tempore quo sacramenta dei populo porrigebantur, introeuntes maximo cum furore corpus Christi et sanguinem pauimentis sparserunt et illud pollutis pedibus calcauerunt.

(I, 14) Ipso enim Geisericus praeceperat tempore suadentibus episcopis suis, ut intra aulam suam filiorumque suorum nonnisi Arriani per diuersa ministeria ponerentur. Inter alios uentum est tunc ad Armogastem nostrum. Cuius cum diu ac saepius tibias torquendo tinnientibus constringerent cordis et frontem, in qua Christus uexillum suae fixerat crucis, rugatam magisque aratam discindentes atque mugientes ostenderent, nerui ut fila aranearum sancto caelum respiciente crepabant. At ubi tortores neruicas cordas diruptas esse uiderunt, allatis crebrius fortioribus cordis atque cannabinis, illo nihil aliud nisi Christi nomen inuocanti, illa omnia uanescebant. Sed et capite deorsum dum ad unum penderet pedem, dormire quasi super lectum plumis stratum omnibus uidebatur.

Quem cum Theodericus. regis filius, qui eius dominus erat, poenis non ualentibus capite truncari iussisset, a suo prohibetur Iucundo presbytero dicenti sibi: (poteris eum diuersis afflictionibus interficere; nam si gladio peremeris, incipient eum Romani martyrem praedicare\'. Tunc Theodericus in Bizacenam prouinciam ad fodiendas eum condemnat scrobes. Postea quasi ad maiorem . obprobrium haut procul Carthagine, ubi ab omnibus uideretur, pastorem eum praecepit esse uaccarum.

Inter haec dum domino reuelante dormitionis suae proximum cerneret diem, aduocat quendam Felicem uenerabilem Christianum, procuratorem domus filii regis, qui Armogastem ut apostolum uenerabatur, dicitque illi: \'tempus meae resolutionis aduenit; obsecro te per. fidem quam utrique tenemus, ut sub hac siliquae arbore me sepelire digneris, redditurus domino nostro, nisi feceris, rationem*. Non quod ille curaret, ubi ant qualiter suum sepeliretur corpus, sed ut illud demonstraretur, quod seruo suo reuelauerat deus.

Respondit Felix et dicit: \'absit a nobis, confessor uenerabilis, sed sepeliam te in una basilicarum cum trinmpho et gratia qua mereris). Cui beatus Armogas: \'non, sed quod dixi facturus es\'. Ille timens dei hominem contristare, ueraciter quod iusserat promisit esse facturum. Statim intra paucissimos dies comes bonae confessionis de hac uita migrauit. Festinauit Felix sibi delegatum sub arbore fodere sepulchrum. Qui, cum intexti radices et soliditas aridae telluris moram faceret et laborem, angebatur, quod tardius sancti membra corporis humarentur. Tandem abscisis radicibus multo altius terram cauantes conspiciunt sarcofagum splendidissimi marmoris praeparatum, qualem forte nullus omnino habuit regum.

(I, 15) Sed nec quendam afchimimum, nomine Masculan, debeo praeterire. Qui cum multis insidiis premeretur, ut catholicam amitteret fidem, ipse eum rex postea blandiendo affatibus saecularibus inuitabat, promittens multis eum diuitiis cumulandum, si uoluntati eius auditum facilem commodasset. Qui cum fortis atque inuictus maneret, iubet eum subire sententiam capitalem, ita tamen callidus occulte praecipiens, ut si in illa hora uibrantis gladii pertimesceret ictum, magis eum occideret, ne martyrem gloriosum fecisset; si autem fortem in confessione conspiceret, a gladio temperaret. Sed ille ut columna immobilis Christo solidante fortis effectus confessor reuertitur gloriosus. Et si martyrem inuidus hostis noluit facere, confessorem tamen nostrum non potuit uiolare.

(I, 16) Nouimus et alium ea tempestate, nomine Saturum.

Qui cum lucidum esset membrum ecclesiae Christi et prauitatem Arrianorum libertate catholica frequenter argueret — fuit hic procurator domus Hunirici — conuenitur accusante Mariuado quodam diacono, quem Huniricus infaustus singulariter honorabat, ut fieret Saturus Arrianus. Promittuntur honores et diuitiae multae si faceret, praeparantur supplicia dira si nollet, hac obtione proposita, ut si regalibus iussis non oboediret, primo discussione metante amissa domo uel substantia, distractis omnibus mancipiis ac filiis, uxor eius ipso praesente camelario in coniugium traderetur.

Quod ille plenus deo magis ut uelociter prouenisset, impios prouocabat. Ob quam causam uxor eius indutias uisa est ab his qui exsequebantur nesciente marito petisse. Accedit ad maritum alia Eua consilio magistrata serpentis. Sed ille Adam non fuit, qui inlecebrosa uetitae arboris poma contingeret, quia non Indigens, sed Saturus uocabatur, saturatus ab ubertate domus dei et torrentem deliciarum eius potatus. Aduenit mulier ad locum, ubi maritus singularis orabat, conscissis uestibus crineque soluto, secum comitantibus filiis unamque infantulam, quae tnnc lactabatur, manibus gestans. Quam nescientis proicit ad

pedes mariti, etiam ipsa suis genua conplectitur ulnis, sibilans uociferatione draconis: miserere mei, dulcissime, simul et tui; miserere communibus liberis, quos conspicis ipse. Non subiaceant condicioni seruili, quos claros prosapia reddidit generis nostri; non subiciar ego indigno et turpi coniugio uiuente marito, quae mihi semper inter coaeuas plaudebam de Saturo meo. Cognoscit deus quia inuitus facturus es hoc, quod forte uoluntarie aliquanti fecerunt\'.

Cui ille Iob sancti uoce respondit: \'tamquam una ex insipientibus mulieribus loqueris Formidarem, mulier, si sola esset huius uitae amara dulcedo. Artificio, coniux, diaboli ministraris. Si diligeres maritum, numquam ad secundam mortem adtraheres proprium uirum. Distrahant filios, separent uxorem, auferant substantiam: mei domini ego securus de promissis uerba tenebo: si quis non dimiserit uxorem, filios, agros aut domum, meus non poterit esse discipulus\'. Quid ultra? Discedens mulier cum filiis refutata; confortatur Saturus ad coronam, discutitur, expoliatur, poenis conteritur, mendicus dimittitur, interdicitur ei prodeundi accessus. Totum ei tulerunt, stolam tamen baptismatis auferre non potuerunt.

(I, 17) Post haec Geisericus ecclesiam Carthaginis claudi praecepit, dissipatis atque dispersis per diuersa exiliorum loca, quia episcopus non fuerat, presbyteris et ministris. Quae uix reserata est Zenone principe supplicante per patricium Seuerum; et sic uniuersi ab exilio redierunt. Quae uero in Hispania, Italia, Dalmatia, Campania, Calabria, Apulia, Sicilia, Sardinia, Britiis, Lucania, Epiro [uetus] uel Ellada gesserit, melius ibi ipsi qui passi sunt miserabiliter lugenda narrabunt. Sed iam persecutionis nostrae, a Geiserico quanto sublimiter, tanto crudeliter gestae, iste sit finis. Durauit autem in regno annis triginta septem, mensibus tribus.

Liber Secundus

. (II, 1) Mortuo igitur Geiserico Huniricus maior filius patri succedit. Qui in primordia regni, ut habet subtilitas barbarorum, coepit mitius et moderatius agere, et maxime circa religionem nostram; ut etiam ubi antea sub rege Geiserico praeiudicatum fuerat, ne spiritales fierent conuentus, conuenticula concurrerent populorum. Et ut se religiosum ostenderet, statuit sollicitius requirendos hereticos Manicheos; ex quibus multos incendit, plurimos autem distraxit nauibus transmarinis. Quos paene omnes Manicheos suae religionis inuenit et praecipue presbyteros et diaconos Arrianae hereseos; unde magis erubescens amplius in illis exarsit.

De quibus repertus est unus, nomine Clementianus, monachus illorum, scriptum habens in femore: Manicheus discipulus Christi Iesu. Propter quod magis laudabilior memoratus tyrannus uidebatur, in uno displicens, quia cupiditati insatiabili uehementius inhiabat et prouincias regni sui uariis calumniis atque indictionibus onerabat, ut de illo praecipue diceretur: crex egens reditibus magnus est calumniator.\' Dedit autem licentiam Zenone imperatore atque Placidia relicta Olibri rogantibus, ut Carthaginiensis ecclesia sibi quem uellet episcopum ordinasset, quae iam per XXIIII annos tali ornamento fuerat destituta.

(II, 2) Mittit ergo nunc ad eocleeiam Alexandrum inlastrem, huiusmodi legationem ferentem, ut praesentia eius catholicus populus dignum sibi peteret sacerdotem, destinans quoque per notarium suum, nomine Uitarit, edictum quod publice legeretur, in hunc continens modum:

\'Iussit nobis domnus dici: qaia imperator Zenon et nobilissima Placidia per Alexandrum uirum inlustrem scripserunt, petentes ut ecclesia Carthaginis religionis uestrae proprium episcopum habeat, hoc fieri praecepit atque eis rescripsit uel legatis ab eis directis dici iussit, ut, sicut petierunt, nobis episcopum quem uolueritis ordinetis, sub eo ut nostrae religionis episcopi, qui in Constantinopolim sunt et per alias prouincias Orientis, ex eius praecepto episcopi nostri liberum arbitrium habeant, in ecclesiis suis quibus uoluerint linguis populo tractare et legem Christianam colere, quemadmodum uos hic uel in aliis ecclesiis, quae in prouinciis Africanis constitutae sunt, liberum arbitrium habetis in ecclesiis uestris missas agere uel tractare, et quae legis uestrae sunt quemadmodum uultis facere. Nam si hoc circa eos non fuerit obseruatum, tam episcopus qui ordinatus fuerit uel clerici, sed et alii episcopi cum clericis suis, qui in Africanis prouinciis sunt, iubentur inter Mauros mitti.

Qui, dum edictum nobis praesentibus quarto decimo Kalendarum Iuliarum uniuersae ecclesiae legeretur, gemere coepimus musitantes, eo quod meditantibus dolis malorum esset futura persecutio praeparata; et ita legato dixisse probamur: (si ita est, interpositis his condicionibus periculosis haec ecclesia episcopum non delectatur habere. Gubernat eam Christus, qui semper dignatur gubernare.\' Quam suggestionem legatus accipere neglexit. Simul et populus, ut tunc fieret, ut ignis exarsit, cuius erat clamor intolerabilis, qui nulla posset ratione sedari.

(II, 3) Ordinato itaque episcopo Eugenio, uiro sancto deoque accepto, sublimis nata est laetitia et gaudium cumulatum est ecclesiae dei. Exultans multitudo catholica sub barbara dominatione de ordinatione pontificis reparati: nam maximus iuuenum numerus atque adulescentularum sibimet in commune congaudens attestabatur, quod numquam uidisset episcopum in throno sedentem. Porro ille uir dei sacerdos Eugenius coepit per conuersationem operum bonorum uenerabilis et reuerendus haberi etiam ab eis, qui foris sunt, et ita esse ab omnibus gratus, ut, si fas esset, animam suam pro eodem uniuersos ponere delectaret.

Elemosynas quoque tales per eum dommus dignatus est facere, ut incredibile uideatur tanta eum inpendere, ubi ecclesia totum barbaris tenentibus ne unius nummi habere cognoscitur facultatem. Humilitatem in illo, caritatem, pietatem diuinitus condonatam, si quisquam incipiat, non poterit explicare. Pecunia apud eum numquam mansisse probatur, nisi forte tali hora offerretur, quando iam sol diei explicans cursum nocturnis tenebris ordinem daret et locum. Tantum reseruabat, quantum diei sufficeret, non quantum cupiditas expetisset, deo nostro subinde cotidie ingentia et maiora donante.

Sed cum fama eius esset celebris atque manifesta, coeperunt exinde Arrianorum episcopi inuidia graui torqueri, cotidianis et praecipue eum Cyrila calumniis insectantes. Quid plurimum? suggerunt de illo, ut suum nequaquam sederet thronum neque dei populo uerbum faceret consuetum; deinde quoscumque mares uel I feminas in habitu barbaro incedentes in ecclesia conspiceret, prohiberet. Ille respondit ut decuit: (domus dei omnibus patet, intrantes nullus poterit repellere\'; maxime quia ingens fuerat multitudo nostrorum catholicorum in habitu illorum incedentium, ob hoc quod domui regiae seruiebant.

(II, 4) At ubi ab homine dei tale responsum accepit, statuit in portis ecclesiae collocari tortores. Qui uidentes feminam uel masculum in specie suae gentis ambulantes, ilico palis minoribus dentatis iectis in capite crinibusque in eisdem conligatis ac uehementius stringentes simul cum capillis omnem pelliculam capitis auferebant. Nonnulli dum fieret statim oculos amiserunt, alii ipso dolore defuncti. Mulieres uero post hanc poenam capitibus pelle nudatis praecone praeeunte per plateas ad ostensionem totius ciuitatis ducebantur. Quod sibi magis quae patiebantur lucrum maximum conputabant. Quorum nos plurimos nouimus, nec scimus eorum aliquem tunc etiam poenis urguentibus ■ a recto itinere destitisse.

At ubi isto modo fidei infringere non ualuit murum, cogitat ut nostrae religionis homines in aula. eius constituti neque annonas neque stipendia solita potirentur. Addidit quoque et laboribus eos conterere rusticanis; Dirigit uiros ingenuos et admodum delicatos ad campum Uticensem, ut sub ardentis solis incendio cespites messium desecarent; ubi omnes cum gaudio pergentes in domino laetabantur.

In quorum contubernio quidam fuit aridam habens manum, quae per annos quam plurimos nullum ei praestiterat obsequium. Qui cum ueraciter excusaret se operari non posse, magis uiolenter iussus est pergere. Sed ubi ad locum uentum est et praesertim pro eo orando ingemuerunt omnes, pietate diuina illa arida incolomis confessoris restituta est manus. Hinc iam Hunirici persecutio doloris atque parturitionis nostrae sumpsit initium.

(II, 5) Ipse autem, qui sese iamdudum omnibus lenem osten- derat, desiderans post obitum suum filiis, quod non contigit, regnum statuere, Theodericum fratrem filiosque eius Gentunisque fratris nihilominus filios crudeliter coepit insequi. Quorum nullum dimitteret, nisi ei mors desiderii sui uolumtatem auferret. Primo sciens uxorem Theoderici fratris astutam, credo ne forte maritum aut maiorem filium, qui prudens et sapiens uidebatur, consiliis acrioribus aduersus tyrannum armasset, crimine adposito gladio eam intercipi iubet.

Post occiditur et ille filius magnis litteris institutus, cui secundum constitutionem Geiserici, eo quod maior omnibus esset, regnum inter nepotes potissimum debebatur. Accenditur adhuc crudelius aliquid perpetrare. Adstante uulgo in media ciuitate pro gradibus plateae nonae episcopum suae religionis, nomine Iucundum, quem patriarcham uocitabant, praecepit incendio concremari, ob hoc quod in domo Theoderici germani regis acceptissimus habebatur; cuius forte suffragio memorata domus regnum poterat optinere. In quo impietatis scelere futurum nobis adesse prospeximus malum, aientes inuicem singuli nobis: *qui in suo ita crudelis effectus est sacerdote, quando 25 nostrae religioni uel nobis parciturus est iste?

\' Tunc et Gentunis maiorem filium, nomine Godagis, cum uxore absque solacio seruuli ant ancillae crudeli exilio delegauit, fratrem uero Theodericum post occisionem uxoris et filii nudum atque destitutum similiter exulauit; post cuius mortem filium qui supererat infantulum duasque filias eius adultas inpositas asinis longius affligendo proiecit. Sed et comites quam plurimos et nobiles gentis suae obiectionibus falsis insectans, ob hoc quod germano fauerent, alios incendit, alios iugulauit, imitator existens Geiserici patris, qui sui fratris uxori ligato pondere lapidum in Ansaga fluuium Cirtensem famosum iactando demersit, et post necem matris etiam filios interfecit.

Sed et multos ei Geisericus pater moriens sacramento interposito commendauerat, quos ille inmemor fidei et sacra-menti uiolator diuersis poenis et incendiis trucidauit. Nam Heldicam quondam, quem pater eius praepositum fecerat regni, iam annosum atque ueteranum, cum dedecore capite detruncauit, eiusque uxorem cum alia, nomine Teucharia, in medio ciuitatis incendit. Quarum corpora per uicus et plateas trahi mandauit, quae tota die iacentia

rogatus a suis episcopis uix uespere sepeliri concessit. Gamuth namque Heldicae fratrem, quia ad ecclesiam eorum confugerat, occidere non potuit; quem tamen in loco latrinarum obsceno conclusit temporeque multo eum ibi degere statuit. Postea.

cum caprario quodam et rustico ad faciendas scrobes uineis profuturas condemnauit; quos etiam duodecies per annum, id est per singulos menses, flagellis crudelibus dissipabat, uix modico aquae cibarioque pane concesso.. Hoc per quinque uel amplius perpessi sunt annos; quibus haec supplicia proficere poterant ad aeternam mercedem, si catholici fuissent et fidei suae merito ista perferrent. Sed ideo istud silere nequiuimus ut impietatem regis etiam in suis minime sileremus, qui non solum episcopum suum Iucundum, ut superius demonstrauimus, flammis adussit, sed et presbyteros et diacones suos id est Arrianos quam plurimos incendit nec non et bestiis mancipauit.

(II, 6) Amputatis igitur in breui omnibus quos timebat et solidans sibi, ut putabat, regnum, quod breue fuerat et caducum, omni ex parte otiosus atque securus uniuersa tela furoris in persecutione ecclesiae catholicae rugiens sicut leo conuertit. Ante persecutionis tamen tempestatem multis praeeuntibus uisionibus et signis inminens demonstratum fuerat malum.

Nam ferme ante biennium quam fieret, uidit quidam Fausti ecclesiam solito in ornatu fulgentem, cereis quoque fulgentibus palleisque uelaminum ac lampadibus rutilantem: et dum laetaretur tanti fulgoris candore, subito, ait ; luminis illius concupiscibilis extinctus est fulgor ac tenebris succedentibus aduersarius naribus natus est fetor; omnisque illa beatorum turba expellentibus quibusdam Aethiopibus minata est foras, ob hoc iugiter lamentantum, quod eam in claritate pristina nequaquam uiderit iterum restitutam. Nam uisionem istam nobis praesentibus sancto rettulit Eugenio. Uidit et quidam presbyter ipsam Fausti refertam turbis innumerabilium populorum et post paululum euacuatam et repletam porcorum multitudine atque caprarum.

Item alius uidit aream triticeam uentilationi paratam, granis adbuc uentilatoris iudicio necdum a palea separatis. Et dum ingentis massae, licet confusae, magnitudinem miraretur, subito ecce turbo ueniens tempestatis soniuago flatu coepit aduentum suum surgente puluere demonstrare; cuius impetu palea illa omnis omnino uolauit remanentibus granis. Post haec uenit quidam procerus splendido uultu habituque nitido fulgens, et coepit grana uacua macilenta atque simulagini reproba purgando proicere. Quae diu examinans uix magnitudinem illius massae, licet probatae, ad aceruum tamen perduxit exiguum.

Item alius ait: Stabat quidam praecelsus super montem, qui Ziquensis dicitur, et clamabat dextra laeuaque: migrate, migrate. Alius conspicit rugiente caelo atque turbato sulphureas nubes, quae ingentes coeperunt lapidesiaculari: qui lapides dum cecidissent in terram, plus accendebantur et maioribus flammis ardebant, atque intrantes in penetralio domorum quos inuenerant incendebant. Qui autem uidit, ait, cum se in quodam cubiculo abscondisset, miseratione diuina ad eum flamma non potuit peruenire; reor ut illud propheticum conpleretur: claude ostium tuum et absconde te pusillum aliquantulum, donec transeat ira dei.

Uidit et uenerabilis Paulus episcopus arborem usque ad caelos ramis florentibus extensam, quae etiam dilatatione sua omnem paene Africam opacabat. Et cum uniuersi eius magnitudini et speciositati gauderent, ecce subito, inquit, uenit unus asinus uiolentus, qui defricans ceruicem suam super robur radicum eius, inpulsu suo cum ingenti sonitu illam mirabilem arborem elisit ad terram.

Sed et Quintianus honorabilis episcopus uidit se super quendam montem stare, de quo conspiciebat gregem innumerabilium ouium suarum, et in medio gregis duae erant ollae nimium bullientes. Aderant autem ouium occisores, quarum carnes ollis bullientibus demergebant; et cum ita fieret, omnis illa magnitudo consumpta est gregis. Reor ergo illas duas ollas Sicca Ueneria et Laribus duas esse ciuitates, in quibus multitudo prima fuerat congregata, e quibus incendium initium sumpsit, aut Huniricum regem et Cyrilam episcopum eius. Sed de multis uisionibus, quia breuitati consulendum fuit, haec dixisse sufficiat.

(II, 7) Quid ultra ? Censet primo tyrannus iussione terribili, ut nemo in eius palatio militaret neque publicas ageret actiones, nisi sese Arrianum fecisset. Quorum ingens numerus, uigore inuicti, ne fidem perderet, militiam temporalem abiecit; quos postea domibus proiectos omnique substantia expoliatos in insulis Sicilia et Sardinia relegauit. Quodam tempore statuere per totam Africam festinauit, ut nostrorum episcoporum defunctorum fiscus sibi substantiam uindicasset; qui autem defuncto succedere poterat, non ante ordinaretur, nisi fisco regali quingentos solidos obtulisset.

Sed hoc aedificium ubi construere nisus est diabolus, statim illud destruere dignatus est Christus. Suggerunt ei domestici sui dicentes: csi istud firmauerit praeceptio uestra, nostri episcopi in partibus Traciae et aliis regionibus constituti peiora incipient pati\'. Praecepit deinde sacras uirgines congregari, dirigens Uuandalos cum suae gentis obstetricibus ad inspicienda et contrectanda contra iura uerecundiae uerecunda pudoris, ubi nec matres aderant nec aliqua matronarum. Cremantes graui suspendio atque ingentia pondera pedibus conligantes, lamminasque ferri ignitas dorso, uentri, mamillis et lateribus adponebant.

Quibus inter supplicia dicebatur: dicite quoniam episcopi uobiscum concumbunt et clerici uestri\'. Quarum acerbitate poenarum plurimas tunc scimus extinctas; aliae, quae remanserunt, cutibus arescentibus factae sunt curuae. Nitebatur enim semitam inuenire, per cuius aditum publicam, sicut fecit, faceret persecutionem. Et ita faciens nullo modo inuestigare potuit, quomodo Christi ecclesiam macularet.

(II, 8) Quibus autem prosequar fluminibus lamimarum, quando episcopos, presbyteros, diacones et alia ecclesiae membra, id est quattuor milia DCCCCLXVI, ad exilium heremi destinauit? in quibus erant podagri quam plurimi, alii per aetatum annos a lumine temporali priuati. In quorum erat numero beatus Felix Abbiritanus episcopus, habens iam in episcopatu XLHII annos, qui paralysi morbo percussus nec sentiebat quicquam nec penitus loquebatur.

De quo nos maxime cogitantes, quod non posset iumento portari, suggessimus ut a suis rex peteretur, ut saltem eum propere moriturum Carthagini esse iussisset, quod ad exilium

nulla posset ratione perduci. Qui ita fertur tyrannus cum furore dixisse: csi animali sedere non potest, iungantur boues indomiti, qui eam conligatis funibus trahendo perducant ubi ego praecepi\'. Quem ex trauerso super burdonem uinctum quasi quoddam ligni truncum toto itinere portabamus.

(II, 9) Congregantur uniuersi in Siccensem et Larensem ciuitates, ut illuc occurrentes Mauri sibi traditos ad heremum perduxissent. Superuenientes igitur comites duo subtilitate damnabili blandis sermonibus cum dei confessoribus agere coeperunt. cQuid uobis\', inquiunt, (uidetur, ut ita pertinaces sitis et domni nostri praeceptis minime obtemperetis, qui esse poteratis in conspectu regis honorabiles, si eius festinetis facere uoluntatem? Statim illis clamantibus et dicentibus ingenti uociferatione: Christiani sumus, catholici sumus, trinitatem unum deum inuiolabilem confitemur\', includuntur grauiori quidem sed adhuc latiori custodia, ubi nobis copia dabatur et introire et uerbum ammonitionis fratribus facere et diuina mysteria celebeare.

Ibiet infantuli fuere quam plurimi, quos genetrices materne sequebantur affectu, aliae gaudentes, aliae retrahentes; aliae gaudebant se martyres peperisse, aliae moriendos diluuio rebaptizationis nitebantur a confessione fidei reuocare. Nullum tamen tunc nec blandimenta uicerunt nec carnalis pietas aliquem inclinauit ad terram. Nam quaedam quid tunc fecerit anus, breuiter referre delectat.

Dum iter ageremus cum dei exercitu comitantes et forte magis noctibus promoneremus propter solis ardorem, conspicimus mulierculam sacculum et alia uestimenta portantem, manu infantulum unum tenentem atque in his sermonibus consolantem : (curre, domne meus; uides uniuersos sanctos quomodo pergunt et festinant hilares ad coronas\'. Quam nos cum increparemus, quod inportuna uideretur aut uiris pro sexu iungi aut exercitui Christi sociari, respondit: \'benedicite, benedicite, et orate pro me et pro isto nepote paruulo meo, quia, etsi peccatrix, filia sum quondam Zuritanae ciuitatis episcopi\'. Cui nos: cet quare ita abiecte ambulas, uel qua ratione de tam longo itinere hac pergere demonstraris\' ? Quae respondit: cum hoc seruo uestro paruulo ad exilium pergo, ne inueniat eum solum inimicus et a uia ueritatis reuocet ad mortem). Ad haec uerba repleti lacrimis nihil dicere ualuimus nisi ut uoluntas fieret dei.

(II, 10) Sed ubi aduersarius, qui iam forte dicebat: Cpartibo spolia, replebo animam meam, interficiam gladio meo, dominabitur manus mea\', nullum potuit aucupari, inquirit angusta et teterrima loca, in quorum conclauibus dei exercitum coartaret. Tunc eis etiam uisitationis humanae negata consolatio: ponuntur et custodes postibus et grauiter affliguntur; iactantur confessores Christi super inuicem angustia coartante, unus super alium, ut agmina lucustarum, et ut proprie dicatur, ut grana pretiosissima frumentorum.

In qua constipatione secedendi ad naturalem officium nulla ratio sinebat loci; sed stercora et urinam urguente necessitate ibidem faciebant, ut ille tunc fetor et horror uniuersa poenarum genera superaret. Ad quos aliquando, data ingentia munera Mauris, dormientibus Uuandalis uix clam ammissi sumus intrare. Qui introeuntes ueluti in gurgite luti usque ad

genua coepimus mergi, illud tunc Hieremiae uidentes fuisse conpletum: qui nutriti sunt in croceis, amplexati sunt stercora sua. Quid multa? praecepti sunt undique perstrepentibus Mauris ad iter, ubi destinati fuerant, praeparari.

(II, 11) Exeuntes itaque diedominica linita habentes stercoribus uestimenta, facies simul et capita, a Mauris tamen crudeliter minabantur, hymnum cum exultatione domino decantantes: haec est gloria omnibus sanctis eius. Aderat enim ibi tunc beatus pontifex Cyprianus Unizibirensis episcopus, consolator egregius, qui singulos pio et paterno fouebat affectu non sine fluminibus currentium lacrimarum, paratus pro fratribus animam ponere et se ultroneum, si dimitteretur, talibus passionibus dare, qui totum quod habuit egentibus fratribus in illa tunc necessitate expendit; quaerebat enim cocasionem qualiter confessoribus sociaretur, ipse animo et uirtute confessor. Qui postea per multos agones et squalores carceris ad exilium quod desiderabat cum eznltatione perrexit.

Quantae tunc mnltitndines de diuersis regionibus et ciuitatibus ad uisendos dei martyres occurrerint populorum, testantur uiae uel semitae; quae agmina uenientium nequaquam capientes, per uertices montium et callium concurrens turba fidelium inaestimabilis descendebat, cereos manibus gestantes, suosque infantulos uestigiis martyrum proicientes ista uoce clamabant: \'quibus nos miseros relinquitis, dum pergitis ad coronas? qui hos baptizaturi sunt paruulos fontis aqua perennis? qui nobis paenitentiae munus collaturi sunt et reconciliationis indulgentia obstrictos peccatorum uinculis soluturi? quia nobis dictum est: quaecumque solueritis super terram, erunt soluta et in caelis. qui nos sollemnibus orationibus sepulturi sunt monentes P a quibus diuini sacrificii ritus exhibendae est consuetus? uobiscum et nos libebat pergere, si liceret, ut tali modo filios a patribus nulla necessitas separaret\'.

In his uocibus et lacrimis nullus iam pergere ammissus est consolator, sed artabatur multitudo ad currendum, ut ubi cannaba erat praeparata, laboriosam caperent mansionem. Qui, cum senes deficerent et alii forte, et si iuuenes delicati, coeperunt hastilium cuspidibus ad currendum et lapidibus tundi; unde magis deficientes amplius lassabantur.

(II, 12) Post uere imperatum est Mantis, ut eos, qui ambulare non poterant, ligatis pedibus ut cadauera animalis mortui traherent per dura et aspera lapidum loca, ubi primo uestimenta, postea membra singnla carpebantur, quia per gladios acutos petrarum hic caput conterebatur, alibi latera findebantur, et ita inter manus trahentium spiritum exalabaat. Quorum numerum colligere nequaquam ualuimus multitudine coërcente; exaltat tamen per totum aggerem publicum uilis sepultura sanctorum loquentibus tumulis.

Beliqui habilioree ad solitudinis loca perueniunt, in quibus collocati hordeum ad uescendum ut iumenta accipiunt. Ubi etiam uenenatorum animalium atque scorpionum tanta esse dicitur multitudo, at ignorantibus incredibilis uideatur, quae solo flatu etiam in procul positos ueneni uirus infundat; ab scorpii autem percussu nullum dicunt aliquando euasisse. Quorum feritas uirulenta nsque ad praesens tempus Christo defendente nullum seruorum

eius nocuisse docetur. Sed cam illic aluntur hordiacus granis, postea et hoc ablatum est; quasi non poterat deus, qu pluerat patribus manna, pascere et nunc tali exilio mancipatos.

(II, 13) Cogitat acriora aduersus ecclesiam dei, nt qui membra aliqua absciderat, totum laniando perderet corpus. Nam die ascensionis domini legato Zenonis imperatoris Regmo praesente legendum media ecclesia episcopo Eugenio dirigit praeceptum tali tenore conscriptum, quod etiam uniuersae Africae ueredis currentibus destinauit.

CRex Hunirix Unandalorum et Alanorum uninersis episcopis omousianis. Non semel sed saepius constat esse prohibitum, ut in sortibus Uuandalorum sacerdotes uestri eonnentus minime celebrarent, ne sua seductione animas subuerterent Christianas. Quam rem spernentes plurimi reperti sunt contra interdictum missas in sortibus Uuandalorum egisse, asserentes se integram regulam Christianae fidei tenere. Et quia in prouinciis a deo nobis concessis. scandalum esse nolumus, ideoque dei prouidentia cum consensu sanctorum episeoporum nostrorum hoc nos statuisse cognoscite, ut ad diem Kalendarum Februariarum proxime futurarum amissa omni excusatione formidinis omnes Carthagine ueniatis, ut de ratione fidei cum nostris uenerabilibus episcopis possitis inire conflictum, et de fide omousianorum, quam defenditis, de diuinis scripturis proprie adprobetis, quo possit agnosci, si integram fidem teneatis. Huius autem edkti tenorem uniuersis coepiscopis tuis per uniuersam Africam constitutis direximus. Data sub die XIII Kal. Iunias anno septimo Hunirici1.

(II, 14) Cognoscentes igitur qui aderamus simulque legeirtes, contritum est extemplo cor nostrum et contenebrati sunt oculi nostri, et uere tunc dies festi nostri conuersi sunt in luctum et cantica in lamentationem, dum edicti tenor indicaret futurae persecutionis furorem, et praesertim ubi dixit \'in prouinciis nostris a deo nobis concessis scandalum esse nolumus\', quasi diceret cin prouinciis nostris catholicos esse nolumus). Tractatum est quid fieret. Nullum inuenit remedium imminens calamitas, nisi a sancto Eugenio rationabilis, si cor barbarum molliretur, suggerenda daretur tali textu conscripta.

Quotiens animae uel uitae aeternae ac fidei Christianae causa tractatur, intrepide, sicut regalis prouidentia conpromisit, necesse est quod conpetit suggeratur. Nuper potestas regia per Uitarit notarium paruitatem meam ammonere dignata est, qui nobis merito religionis ac fidei praeceptum eius in ecclesia praesente clero et plebe recensuit. Ex cuius tenore cognouimus ad omnes coëpiscopos meos praeceptum regium similiter emanasse, ut die constituta pro disputatione fidei ueniatur; quod nos uenerabiliter accepisse suggessimus. Cui praefato notario humilitas mea suggessit, debere etiam transmarinarum omnium partium, qui nobiscum sunt in una religione uel communione consortes, agnoscere, quia ubique regno eius obtemperant uniuersi; maxime quod totius mundi sit causa, non specialis prouinciarum Africanarum tantummodo.

Et quia secundo responso suggerendam me promisi oblaturum, merito suppliciter peto magnificentiam tuam, ut ad domni et clementissimi regis aures memoratam suggestionem meam perferre digneris, quo eius clementia dignanter agnoscat, nos disputationem legis cum adiutorio dei nullatenus declinare uel fugere, sed sine uniuersitatis adsensu nos non

debere asserendae fidei nostrae causas adsumere. Quod petimus ut benignitate quantus est et iustitia sapientiae suae dignetur annuere. Data ab Eugenio episcopo ecclesiae catholicae Carthaginis1.

(II, 15) Sed cum haec suggestio a beato Eugenio offerretur, ille iam qui conceperat dolorem, urguebatur ini quitatem grauius parturire, et ita sancto uiro Eugenio episcopo per Obadum praepositum regni sui mandasse uidetur: csubde mihi uniuersum orbem terrarum, ut sub potestate mea totus mundus redigatur, et facio, o Eugeni, quod dicis\'. Ad quod beatus Eugenius respondit ut potuit: cquod rationem\', inquit, cnon habet, dici non debuit: sic est hoc quomodo si dicatur homini, ut per aera feratur et uolitet, quod moris non est humanae naturae. Dixi enim: si nostram fidem, quae una et uera est, potestas regis cognoscere desiderat, mittat ad amicos suos: scribam et ego fratribus meis, ut ueniant coepiscopi mei, qui uobis nobiscum communem fidem nostram ualeant demonstrare, et praecipue ecclesia Romana, quae caput est omnium ecclesiarum\'.

Ad haec Obadus: cergo tu et domnus meus rex similes estis\'? Eugenius episcopus dixit: cego non sum similis regis, sed dixi: si ueram cognoscere desiderat fidem, scribat amicis suis, ut dirigant nostros catholicos episcopos, et ego scribo coepiscopis meis, quia catholicae uniuersae una est causa\'. Hoc agebat Eugenius, non quia deessent in Africam, qui aduersariorum obiecta refellerent, sed ut illi uenissent, qui alieni ab eorum dominatu maiorem fiduciam libertatis haberent pariterque oppressionis nostrae calumnias uniuersis terris et populis nuntiarent.

(II, 16) Ille autem, qui nectabat dolos, audire noluit rationem, agens argumentationibus crebris, ut quoscumque episcoporum audierat eruditos, uariis insectationibus agitaret. Iam ad exilium Uibianensem Secundianum inpositis CL fustibus miserat episcopum, nec non et Sufetulensem Praesidium, uirum satis acutum. Tunc et uenerabiles Mansuetum, Germanum, Fusculum et multos alios fustigauit.

Dum haec geruntur, imperat ut cum nostrae religionis illorum mensam nullus communem haberet neque cum catholicis omnino uescerentur. Quae res non ipsis aliquod praestitit beneficium, sed nobis maximum contulit lucrum. Nam si sermo eorum, dicente apostolo. sicut cancer consueuit serpere, quanto magis communis mensa ciborum poterit inquinare, cum dicat idem apostolus cum nefariis nec cibum habere communem.

(II, 17) Sed cum ignis iam persecutionis accenderetur et flamma infestantis ubique regis arderet, ostendit deus noster quoddam miraculum per seruum suum fidelem Eugenium. quod praeterire non debeo. Fuit in eadem ciuitate id est Carthagine quidam caecus ciuis ciuitatique notissimus, nomine Felix. Hic uisitatur a domino diciturque ei nocte per uisum, dies enim Epifaniorum inlucescebat: \'surge, uade ad seruum meum Eugenium episcopum, et dices ei, quia ego te ad illum direxi. Et illa hora, qua benedicit fontem, ut baptizentur accedentes ad fidem, continget ocalos twos; aperientur et uidebis lumen.

Qui tali uisitstaone eommonitus, putans se, quomodo adsolet, deludi per somnium, surgere noluit caecus; sed cum iterum nergeretur in somnos, similiter ut ad Eugenium perderet

compellitur. Rursus neglegit tertioque festinanter et gTauiter increpatur. Excitat puerum, qui ei solitus erat manum porrigere, pergit ueloci agilitate ad Fausti basilicam, orat ueniens cum ingentibus lacrimis, suggerit cuidam diacono, nomine Peregrino, ut eum episcopo nuntiaret, indicans se habere aliquod secreti genus intimandum.

Audiens episcopus iussit nominem introire; iam enim ob celebritatem festinitatis hymni nocturni per totam ecclesiam canente populo concrepabant. Indicat caecus antistiti ordinem uisitationis Buaesuae dicitque illi: cnon te dimittam, nisi mihi, sicut a domino iussus es, reddideris oculos meos\'. Cui Eugenius sanctus: \'recede a me, frater; peccator sum et indignus et super omnes homines delinquens, utpote qui et in haec tempora seruatus sum.

Ille autem tenens genua eius aliud non dicebat nisi illud quod iam dixerat: \'sicut iussum est, redde mihi oculos meos\'. Adtendens quque Eugeoius in uerecundam credulitatem, et quia iam tempus urguebat, pergit cum eo metante officio clericorum ad fontem. Ubi fixis genibus cum ingenti gemitu, pulsans singultibus caelum, crispantem benedixit alueum fontis; et cum conpleta surrexisset oratione, ita caeco respondit: \'iam 25 tibi dixi, frater Felix, peccator ego homo sum; sed qui te uisitare dignatus est, praestet tibi secundum fidem tuam et aperiat oculos tuos\'. Simulque uexillo crucis consignans oculos eius, statim caecus uiaum domino reddente recepit. Quem secum, quousque uniuersi baptizarentur, ibi detinuit ob hoc, ne tanto miraculo populus excitatus uirum contereret, qui receperat lumen.

Fit postea manifestum ecclesiae uniuersae. Procedit ad altare cum Eugenio, sicut moris eet, qui fuerat caecus, suae salutis oblationem domino redditurus; quam episcopus accipiens altari imposuit. Fit strepitus gaudio metante inreuocabilis populorum. Statim nuntius pergit ad tyrannum; I rapitur Felix, inquiritur ab eo quid factum sit qualiterque I receperit lumen. Dicit illi ex ordine totum dicuntque Arrianorum episcopi: choc Eugenius per maleficia fecit). Et quia oppressi confusione lumen non poterant nubilare, eo quod Felix uniuersae ciuitati manifestus esset et notus, tamen uole* bant eum, si fas esset, necare, quomodo Iudaei sascitatam I Lazarum cupiebant occidere.

(II, 18) Adpropinquabat iam futurus dies ille calumniosus Kalendarum Februariarum ab eodem statutus. Conueniunt non solum uniuersae Africae, uerum etiam insularum multarum episcopi, afflictione et maerore confecti. Fit silentium diebus i multis, quousque peritos quosque et doctissimos uiros exinde. separaret calumniis adpositis enecandos. Nam unum ex ipso choro doctorum, nomine Laetum, strenuum atque doctissimum uirum, post diuturnos carceris squalores inoendio concremauit,! aestimans tali exemplo timorem incutiens reliquos elisurum.

Tandem uenitur ad disputationis conflictum, ad locum scilicet quem delegerant aduersarii. Uitantes igitur nostri uociferationis tumultus, ne forte postmodum Arriani dicerent, quod eos nostrorum oppresserit multitudo, deligunt de se nostri, qui pro omnibus responderent, decem. Conlocat sibi Cyrila cum suis satellibus in loco excelso superbissimum thronum adstantibus nostris, dixeruntque nostri episcopi: cilla est semper grata collatio, ubi superba non dominatur elatio, sed ex consensu communi uenitur, ut cognitoribus discernentibus,

partibus agentibus, quod uerum est agnoscatur: nunc qui erit cognitor, qui examinator, ut libra iustitiae aut bene prolata confirmet aut praue adsumpta refellat1 ?

Et cum talia et alia dicerentur, notarius regis respondit: cpatriaroha Cyrila dixit aliquos\'. Superbe et illicite sibi nomen usurpatum nostri detestantes dixerunt: legatur nobis quo concedente istud sibi nomen Cyrila adsumpsit\'. Et exinde strepitum concitantes calumniari aduersarii coeperunt. Et quia hoc nostri petierant, ut saltem, si examinare non licebat prudenti multitudini, uel exspectare liceret, iubentur uniuersi filii catholicae ecclesiae qui aderant centenis fustibus tundi. Tunc clamare coepit beatus Eugenius: \'uideat deus uim quam patimur, cognoscat afflictionem persecutionum, quam a persecutoribus sustinemus\'.

Conuersique nostri Cyrilae dixerunt: \'propone quod disponis). Cyrila dixit: \'nescio Latine*. Nostri episcopi dixerunt: \'semper te Latine esse locutum manifesto nouimus; modo excusare non debes. praesertim quia tu huius rei incendium suscitasti\'. Et uidens catholicos episcopos ad conflictum magis fuisse paratos, omnino audientiam diuersis cauillationibus declinauit Quod ante nostri praeuidentes libellum de fide conscripserant satis decenter auffioienterque conscriptum, dicentes: csi nostram fidem cognoscere desideratis. haec est ueritas quam tenemus\'.

(III, 1) Regali imperio fidei catholicae, quam tenemus, praecipimur reddere rationem; ideoque adgredimur pro nostrarum uirium mediocritate, diuino fulti adiutorio, quod credimus uel praedicamus, breuiter intimare. Primum igitur de unitate substantiae patris et filii, quod Graeci omousion dicunt, exponendum nobis esse cognoscimus. Patrem ergo et filium et spiritum sanctum ita in unitate deitatis profitemur, ut et patrem in sua proprietatis persona subsistere et filium nihilominus in propria extare persona atque spiritum sanctum personae suae proprietatem retinere fideli confessione fateamur, non eundem asserentes patrem quem filium neque filium confitentes qui pater sit aut spiritus sanctus, neque ita spiritum 20 sanctum accipimus ut aut pater sit aut filius: sed ingenitum patrem et de patre genitum filium et de patre procedentem spiritum sanctum unius credimus esse substantiae uel essentiae, quia ingeniti patris et geniti filii et procedentis spiritus sancti . una est deitas, tres uero personarum proprietates.

Et quia contra hanc catholicam uel apostolicam fidem exorta heresis nouitatem quandam induxerat, adserens filium non de patris substantia genitum, sed ex nullis extantibus id est ex nihilo substitisse, ad hanc impietatis professionem, quae contra fidem emerserat, refellendam et penitus abolendam omousion sermo Graecus positus est, quod interpretatur unius substantiae uel essentiae, significans filium non ex nullis extantibus nec ex alia substantia, sed de patre natum esse. Qui ergo putat omousion auferendum, ex nihilo uult adserere filium extitisse. Sed si ex nihilo non est, ex patre sine dubio est et recte omousion, id est unius cum patre substantiae, filius est.

(III, 2) Ex patre autem esse, id est unius cum patre substantiae, his testimoniis adprobatur, apostolo dicente: qui cum sit splendor gloriae et figura substantiae eius, gerens quoque om-

nia uerbo uirtutis suae. Et iterum ipse deus pater incredulorum perfidiam obiurgans, qui praedicantis per prophetas fili uocem in sua substantia manentem audire noluerunt, dixit: non audierunt uocem substantiae. Quam uocem substantiae contemptam terribili contestatione increpans ad eundem prophetam loquitur dicens: super montes accipe planctum et super semitas deserti luctum, quia defecerunt, eo quod non sint homines: non audierunt uocem substantiae a uolatilibus caeli usque ad pecora. Et rursum eos, qui a professione unius substantiae declinantes in eadem fidei substantia stare uoluerunt, increpat dicens: si stetissent in substantia mea, auertissem utique eos a uia sua mala et a pessimis cogitationibus suis. Et iterum non extra substantiam patris filium confitendum, sed in eadem fideliter mentis oculis contuendum apertissime declaratur, dum dicit propheta: quis stetit in substantia domini et uidit uerbum eius?

Patris ergo substantiam filium esse propheticis iam olim designatum est oraculis dicente Salomone: substantiam enim et dulcedinem tuam, quam in filios habes, ostendebas, quam in figura et imagine panis caelestis populo Israhel caelitus apparet profluxisse. Quod ipse dominus in euangelio exposuit dicens: non Moyses dedit uobis panem de caelo, sed pater meus dat uobis panem de caelo, se utique panem esse designans, cum dicit: ego sum panis uiuus, qui de caelo descendi; de quo etiam propheta Dauid dicit: panem angelorum manducauit homo

(III, 3) Namque ut adhuc euidentius patris et filii substantiae unitas et diuinitatis aequalitas ostendatur, ipse in euangelio dieit: ego in patre et pater in me, et: ego et pater unum sumus. Quod non ad unitatem tantummodo uoluntatis, sed ad unam refertur eandemque substantiam, quia non dixit cego et pater unum nolnmns1, sed \'unum sumus\'. Ex eo enim quod sunt, non ex ee tantum quod uolunt, paternae unitatis declaratur adsertio. Item Iohannes euangelista dicit: propterea quaerebant eum Iudaei interficere, quia non solum soluebat sabbatum, sed et patrem suum dicebat deum, aequalem se faciens deo. Quod utique non ad Iudaeos est penitus referendum, quia euangelista ueraciter dixit de filio, quia aequalem se faciebat deo.

Item in euangelio scriptum est: quaecumque pater facit, eadem et filius facit similiter. Et: sieut pater suscitat mortuos et uiuificat, ita et filius quos uult uinificat. Item: ut omnes honorificent filium, sicut honorificant patrem; aequalis enim honor nonnisi aequalibus exhibetur. Item ibi filius ad patrem dicit: omnia mea tua sunt et tua mea. Item: Philippe, qui me uidit, uidit et patrem, quomodo tu dicis: ostende nobis patrem? Hoc non dixisset, nisi patri per omnia fuisset aequalis. Item ipse dominus dicit: credite in deum, et in me credite. Et adhuc, ut unitatem aequalitatis demonstraret, ait:

nemo nouit filium nisi pater, neque patrem quis nouit nisi filius et cui uoluerit filius reuelare. Et sicut filius cui uult reuelat patrem, ita et pater reuelat filium, sicut ipse Petro ait confitenti eum Christum filium dei uiui: beatus es, inquit, Simon Bar Iona, quia caro et sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus, qui in caelis est. Et iterum filius dicit: nemo ueuitad patrem nisi per me, et: nemo uenit ad me, nisi pater, qui misit me, adtraxerit eum; unde claret aequalitatem patris et fili ad se inuicem credentes adducere. Item dicit: si cog-

nouissetis me, et patrem meum utique cognouissetis: et a modo nostis eum et uidistis eum. @

(III, 4) Uerum quia duas in filio profitemur esse naturas, id est deum uerum et hominem uerum, corpus et animam habentem: quicquid ergo excellenti sublimitatis potentia de eo referunt scripturae, admirandae eius diuinitati tribuendum sentimus; et quicquid infra honorem caelestis potentiae de eodem humilius enarratur, non uerbo deo, sed homini reputamus adsumpto. Secundum diuinitatem ergo est hoc, quod superius diximus, ubi ait: ego et pater unum sumus, et: qui me uidit, uidit et patrem, et: omnia quaecumque pater facit, eadem et filius facit similiter, uel cetera.

quae superius continentur. Illa uero, quae de eo secundum hominem referuntur, ista sunt: pater maior me est, et: non ueni facere uoluntatem meam, sed uoluntatem eius qui misit me, et: pater, si fieri potest, transeat a me calix iste; uel cum de cruce dicit: deus, deus meus, quare me dereliquisti? etiterum ex persona fili propheta dicit: de uentre matris meae deus meus es tu, uel cum minor angelis indicatur, et quam plura his similia, quae studio breuitatis non inseruimus.

Filius I ergo dei nullis condicionum necessitatibus obstrictus, sed libera diuinitatis potentia ita quae nostra sunt mirabili pietate adsumpsit, ut a suis quae diuina sunt omnino non destiterit, quia-diuinitas nec augmentum admittit nec patitur detrimentum. Unde gratias agimus domino nostro Iesu Christo, qui propter nos et propter nostram salutem de caelo descendit, sua passione nos redemit, sua morte uiuificauit, sua ascensione glorificauit; qui sedens ad dexteram patris uenturus est iudicare uiuos et mortuos, iustis aeternae uitae praemium largiturus, impiis atque incredulis merita supplicia redditurus.

(III, 5) Profitemur itaque patrem de se ipso, hoe est de id quod ipse est, sempiterne atque ineffabiliter filium genuisse: non extrinsecus, non ex nihilo, non ex alia genuisse materia, sed ex deo natum esse. Et qui de deo natus est, non aliud est quam id quod pater est, et idcirco unius substantiae est, quia ueritas natiuitatis diuersitatem non admittit generis. Nam si alterius a patre substantiae est, ant uerus filius non est aut, quod nefas est dicere, degener natus est. Est enim uerus filius, sicut Iohaanes ait:

ut simus in uero filio eius Non est etiam degener, quia deus uerus de deo natus est uero, sicut idem Iohannes euangelista sequitur dicens: hic est uerus deus et uita aeterna; et ipse. dominus in euangelio: ego svm uia, ueritas et uita. Ergo si aliunde substantiam non habet, de patre habet; si de patre habet, onins substantiae cum patre est Sed si unius substantiae non est, ergo non de patre, sed aliunde est; quoniam unde est, inde substantiam habeat necesse eat. Omnia enim ex nihilo, filius uero de patre; de duobus eligat quia quod uelit, aut det ei substantiam de patre, aut fateatur ex nihilo substitisse.

(III, 6) Sed propheticum forsitan obicitur testimonium: generationem autem eius quis enarrauit ? Cum ergo non dixerim: enarra mihi modum uel qualitatem diuinse generationis et tanti secreti arcanum humanis uerbis enuntia, quoniam unde natus sit requisiui — diuina enim generatio inenarrabilis est, non ignorabilis —: nam usque adeo non est ignorabilis, id

est non ignoratur unde sit, ut et pater de se ipso genuisse et filius de patre se natum saepissime protestetur, quod nullus omnino ambigit Christianus, sieut in euangelio demonstratur ipso filio dicente: qui autem non credit, iam iudicatus est, quia non credidit innomine unigeniti fili dei. Itemlohannes euangeliata dicit: et uidimus gloriam eius, gloriam tamquam unigeniti a patre. Ergo professionem nostram breui sermone conolndimus.

Si uere de patre natus est, unius substantiae est et neras filius eat; sed si unius substantiae non est, nec uerus deus est. Aut si uerus deus est et tamen de patris substantia non est, ingenitus ergo et ipse eet. Sed quia ingenitusnon est, factura ergo eet, ut putetur aliunde subsistens, si de patris substantia non est. Sed absit hoc ita credere. Nos enim unius substantiae cum patre filium profitemur, detestantes Sabellianam heresem, quae ita trinitatem confundit, ut eundem dkat esse patrem quem filium eundemque credat esse spiritum sanctum, non seruantes tres in unitate personas.

(III, 7) Sed forsitan obicitur: Cum ingenitus pater sit, genitus filius, non fieri posse unam eandemque esse substantiam geniti atque ingeniti - cum utique, si ut ingenitus pater est, ingenitus esset et filius, tunc magis diuersa posset esse substantia, quia unusquisque a ee ipso subsistens communem substantiam cum altero non haberet –: cum uero ingenitus pater se ipso, id est de id quod ipse est (si, quid illud est, aut dici potest, immo quia, ut est, dici omnino non potest) filium generauit, apparet una esse gignentis genitique substantia, quia deum de deo, lumen de lumine filium esse ueraciter proStemur.

Nam lucem esse patrem Iohannes apostolus testis est dicens: quia deus lux est et tenebrae in eo non sunt ullae. Item de filio ait: et uita erat lux hominum, et lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non conprehenderunt. Et infra: erat lumen uerum, quod inluminat omnem hominem uenientem in hunc mundum. Unde apparet patrem et filium unius esse substantiae, dum lucis et luminis diuersa non potest esse substantia, eius scilicet quae de se gignit et quae de gignente existit. Denique ne aliquis inter patrem et filium diuersitatem naturalis luminis introducat, ideo apostolus de eodem filios dicit: qui cum sit splendor gloriae et figura substantiae eius. In quo euidentius et coaeternus patri et inseparabilis a patre et unius cum eo esse substantiae perdocetur, dum luci splendor semper est coaeternus, dum splendor a lumine numquam eat separatus, dum splendor a luce natura substantiae numquam potest esse diuersus. Qui enim splendor lucis est, idem et dei patris uirtus est; sempiternus ergo propter uirtutis aeternitatem, inseparabilis propter claritudinis unitatem.

Et hoc est quod nos fideliter profitemur, filium de patris substantia natum, sicut ipse pater deus apertissimum perhibet testimonium. Qui ut de sua ineffabilis naturae substantia proprium filium genuisse monstraret, ad instruendam fragilitatis nostrae imperitiam, ut nos ez uisibilibus ad inuisibilia erigeret, terrenae natiuitatis uocabulum ad diuinae generationis traxit exemplum dicens: ex utero ante luciferum genui te. Quid clarius, 25 quid luculentius effari diuinitas dignaretur quibus indiciis, quibus eisiStentium rerum «xemplis proprietatem generationis potuit intimare, quam ut per uteri appellationem proprietatem generationis ostenderet? non quia corporeis conpositus est membris aut aliquibus artuum liniamentis distinctus; sed quia nos aliter ueritatem diuinae generationis auditu mentis

percipere non possemus, nisi humani uteri prouocaremur uocabulo, ut ambigi ultra non possit, 4e dei substantia natum esse, quem constat de patris utero extitisse.

(III, 8) Credentes ergo deum patrem de sua substantia inpassibiliter filium generasse, non dicimus ipsam substantiam aut diuisam esse in filio aut diminutionem pertulisse in patre et per hoc passionis potuisse uitio subiacere. Absit enim a : nobis ut taiia uel opinemur uel cogitemus de deo, quia nos perfectum patrem perfectum filium sine sui diminutione, sine aliqua deriuatione, sine. omni omnino passionis infirmitate genuisse fideliter profitemur. Nam qui obicit deo, quia, si de se ipso genuit, diuisionis uitium pertulit, : potest dicere quia et laborem sensit quando uniuersa condidit, et ob hoc die septima ab omni suo opere requieuit. Sed nec in generando de se ipso passionem uel diminutionem aliquam sensit nec in : condendo uniuersa fatigationem aliquam pertulit.

Namque at et euidentius nobis diuinae generationis inpassibilitas insinuaretur, deum ex deo, lumen ex lumine filium profitendum accepimus. Si ergo in efficientia uisibilis ac mundani luminis tale aliquid non inuenitur, ut lumine ex lumine sumpto et per quandam generationis natiuitatem exorto ipsam luminis originem, quae ex se lumen aliud dedit, nec minui nec ullum omnino detrimentum ministrati ex se luminis perpeti pateat: quanto rectius et melius de diuini et ineffabilis luminis natura credendum est, quae ex seipsa lumen generans minui omnino non potuit! Unde aequalis est patri filius, non natus ex tempore sed gignenti coaeternus, sicut splendor ab igne genitus gignenti manifestatur aequaeuus. Haec de patris et fili aequaIlitate uel de substantiae unitate, quantum breuitatis ratio siait, dixisse sufficiat

(III, 9) Superest ut de spiritu sancto, quem patri ac filio consubstantiuum credimus, coaequalem et coaeternum, dicamus et testimoniis adprobemus. Licet enim haec ueneranda trinitas personis ac nominibus distincta sit, non tamen ob hoc a se atque a sua aeternitate discrepare credenda est; sed manens ante saecula diuinitas in patre et filio et spiritu sancto uere ac proprie creditur nec diuidi nostris: interpretationibus potest nec rursus uersa in unam personam trinitas ipsa confundi.

Haec, fides plena, haec nostra credulitas est. Idcirco deos nec aestimari patimur nec uocari, sed unum deum in praedictis personis ac nominibus confitemur. Inenarrabilis enim diuinitas, non ut concludi aut adprehendi uel uocabulis posset, intra nomina personasque se praestitit; sed ut id quod erat esse nosoeretar, intellegentiam sui ex parte, quam capere humanae mentis angustiae praeualebant, credentibus dedit propheta dicente: nisi credideritis, non intellegitis. Una est ergo trinitatis deitas et in huius uocabuli appellatione significatio est unius substantiae, non unius personae. Ad quam rem fidelibus conprobaodam in testimonium sui diuinitas ipsa multis et creberrimis contestationibus semper adfuit. Liceat ergo ob breuitatis conpendium ex multis pauca proferre, quoniam uerae probatio maiestatis, tametsi habet pluralitatem testimoniorum, pluralitate tamen non indiget, quoniam credenti pauca sufficiunt.

(III, 10) Primum igitur de ueteris testamenti libris, post etiam noui, patrem et filium et spiritum sanctum unius docebimus esse substantiae, libro Genesis sic inchoante :. in principio fecit deus caelum et terram; terra antem erat inuisibilis et inconposita, ettenebrae erant super abyssum, et spiritus dei superferebatur super aquas. Ille principium, qui Iudaeis quis esset interrogantibus dixit; principium quod et loquor uobis. Superferebatur autem dei spiritus super aquas utpote creator, uirtute potentiae suae continens creaturam, ut ex his uiua omnia producturus ipse rudibus elementis ignis proprii fomenta praestaret, et iam tunc mysterio emicante baptismatis uirtutem sanctificationis liquoris natura perciperet, primaque ad uitam corpora animata produceret. Dauid proinde deo aspirante testatur: uerbo domini caeli firmati sunt et spiritu oris eius omnis nirtus eorum.

Uide quam plena sit breuitas et quam clare in sacramentum unitatis recurrit: patrem in domino, uerbi significatione filium ponens, sanctum spiritum ex ore altissimi nuncupauit. Et ne uods . editio acciperetur in uerbo, caelos per eum adserit esse firmatos; ne autem flatus in spiritu reputetur, caelestis in eo uirtutis plenitudinem demonstrauit. Nam ubi uirtus, ibi necesse est persona subsistens; ubi omnis, non ablata a patre et filio, sed consummata significatur in spiritu sancto, non ut solus habeat quod in patre et filio est, sed ut totum habeat cum utroque.

(III, 11) Et iterum oum de uooatioue gentium dominus loqueretur, intra unum diuinitatis nomen spiritum sanctum praedicans ait: euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris et filii et spiritus sancti. Et iterum caelestia Corinthiis precatus apostolus haec subdidit: gratia domini nostri Iesu Christi et caritas dei et communicatio spiritus sancti cam omnibus uobis. Et ut apertius in hac trinitate unitatem substantiae fateamur, illud etiam nobis est intuendum, quomodo deus, cum de mundi et hominis creatione disponeret, sacramentum trinitatis ostenderet dicens: faciamus hominem adimar ginem et similitudinem nostram. Cum dicit nostram, ostendit utique non umue; cum uero imaginem et similitudinem profert, aequalitatem distinctionis personarum insinuat, ut in eodem opere sit trinitatis aperta cognitio, in quo nec pluralitas cassa est nec similitudo dissentiens, . dvm et consequentia sic loquuntur: et dixit deus et fecit et benedixit deus, Et necesse est ut creationis totius auctor deus unus sit.

Quam fidei rationem antiqua denique per Moysep benedictio pandit et conprobat, qua benedicere populum sacramento trinae inuocationis iubetur. Ait enim deus ad Moysen: sic benedices populum meum et ego benedicam illos: benedicat te dominus et custodiat te; inluminet dominus faciem suam super te et misereatur tui; adtollat dominus faciem suam super te et det tibi pacem. Quod hoc ipsud propheta Dauid adfirmat dicens: benedicat nos deus, deus noster, benedicat nos deus et metuant eum omnes fines terrae. Quam trinitatis unitatem supernae angelorum uirtutes hymno uenerantur, et ter numero \'sanotus sanctus sanctus dominus deus sabaoth\' indesinenti canentes ore in unius fastigium dominationis gloriam eius exaltant.

Quod ut adhuc apertius fidelium sensibus inculcetur, caelestium mysteriorum conscium producimus Paulum. Aitenim: diuisiones autem donationum sunt, idem autem spiritus;

et diuisiones ministrationum sunt, idem autem dominus; et diuisiones operationum 6unt, idem uero dans, qui operatur omnia in omnibus. Bt certe has diuisionum differentias pro qualitate ac merito participantium spiritum sanctum docuit operari: cum ipsarum gratiarum differentias partiretur, in -ultimis intulit dicens: haec autem omnia operatur unus atque idem spiritus, diuidens propria unicuique prout uult.

Unde nullus ambiguitatis relinquitur locus, quin dareat spiritum sanctum et deum esse et suae uoluntatis auctorem, qui cuncta operari et secundum propriae uoluntatis arbitrium diuinae dispensationis dona largiri apertissime demonstratur; quia ubi uoluntaria gratiarum distributio praedicatur, non potest uideri condicio seruitutis: in creatura enim seruitus intellegenda est, in trinitate uero dominatio ac libertas. Et ut adhuc luce clarius unius diuinitatis esse cum patre et filio spiritum sanctum doceamus, Iohannis euangelistae testimonio conprobatur. Ait namque: tres sunt qui testimonium perhibent iD caelo, pater, uerbum et spiritus sanctus, et hi tres unum sunt. Numquid ait: Ctres in differentiae qualitate seiuncti aut quibuslibet diuersitatum gradibus longo separationis interuallo diuisi?\' sed tres, inquit, unum sunt.

(III, 12) Ut autem adhuc magis magisque sanctus spiritus cum patre et filio una diuinitas in creandis rebus omnibus demonstretur, habes creatorem spiritum sanctum in libro Iob: spiritus, inquit, diuinus eat qui fecit me, et spiritus omnipotentis quidocet me. Et Dauid dicit: emitte spiritum tuum et creabuntur, et renouabis faciem terrae. Si renouatio et recreatio per spiritum erit, sine dubio et principium creationis sine spiritu non fuit. Post creationem igitur ostendamus, quia uiuificat etiam spiritus sanctus, sicut pater et filius. Equidem de persona patris refert apostolus: testor in conspectu dei, qui uiuificat omnia. Uitam uero dat Christus: oues, inquit, meae uocem meam audiunt, et ego uitam aeternam do illis. Uiuificamur uero ab spiritu sancto ipso dicente domino: spiritus est qui uiuificat. Ecce una uiuificatio patris et filii et spiritus sancti aperte monstrata est.

(III, 13) Praescientiam rerum omnium in domino esse et occultorum cognitionem, licet nemo Christianus ignoret, tamen ex Danihelis libro monstrandum est: deus, inquit, qui occultorum cognitor es, qui praescius es omnium antequam nascantur. Haec eadem praescientia in Christo est, sicut refert euangelista: ab initio autem sciebat Iesus quis esset eum traditurus uel qui essent non credentes in eum. Quod sit autem occultorum cognitor, - ex hoc manifestum est, cam obscura consilia Iudaeorum traducens dicebat: quid cogitatis nequam. in cordibus uestris?

Similiter praescire omnia spiritum sanctum ipse manifestauit dicens ad apostolos: cum uenerit spiritus ueritatis, docebit uos omnia et uentura adnuntiabit uobis. Qui uentura nuntiare perhibetur, praescire omnia non dubitatur, quia ipse scrutatur altitudines dei et nouit omnia quae in deo sunt, sicut memorat Paulus dicens: spiritus enim omnia scrutatur, etiam altitudines dei Item in eodem loco: sicut nemo scit hominum quae sunt hominis, nisi spiritus qui in ipso est, ita nemo scit quae sunt dei, nisi spiritus dei.

(III, 14) Ad intellegendam nero potentiam spiritus sancti pauca de terribilibus proferamus. Uendiderat possessionem, ut scriptum est in actis apostolorum, suppressa parte pecuniae dolosus discipulus, reliquum pro toto ante pedes posuit apostolorum: offendit spiritum sanctum, quem putabat latere. Sed quid ad eum dixit continuo beatus Petrus? Annania, quare satanas repleuit cor tuum, ut mentires spiritui sancto? Et infra: non es mentitus hominibus sed deo. Atque ita percussus uirtute eius, cui mentiri uoluerat, expirauit. Quid hic uult beatus Petrus intellegi spiritum sanctum, utique clarum est, cum dicit: non es mentitus hominibus sed deo. Manifestum est ergo, quoniam qui mentitur spiritui sancto, deo mentitur, et qui credit in spiritum sanctum, credit in deum.

Tale aliquid, immo fortius quiddam dominus in euangelio ostendit: omne peccatum et blasphemia. remittitur hominibus; qui autem blasphemat in spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc saeculo neque in futuro. Ecce terribili sententia inremissibile dicit esse peccatum ei, qui in spiritum sanctum blasphemauerit Compara hnio sententiae illud, quod scriptum. est in libro Regnorum: si peccando peccauerit uir in uirum, orabunt pro eo; si autem in deum peccauerit, quis orabit pro eo? Si ergo blasphemare in spiritum sanctum et peccare in deum simile id est inexpiabile crimen est, iam quantus sit spiritus sanctus unusquisque cognoscit..

(III, 15). Deus quod ubique sit praesens et impleat omnia, ore discimus Esaiae: ego, inquit, deus adproximans et non de longinquo. ai absconditus fuerit homo in abscouditis, ergo ego non uidebo eum? nonne caelum et terram ego impleo? Quid autem de snasua ubique praesentia saluator in euangelio P ubicumque, ait, fuerint duo uel tres collecti in nomine meo, ibi et ego sum in medio eorum. De spiritu adaeque sancto, quod adsit ubique, dicit propheta ex persona dei: ego in uobis et spiritus ” meus stat in medio uestrum. Et Salomon ait: spiritus domini repleuit orbem terrarum, et hoc, quod continet omnia, scientiam habet uocis. Item Daiid dicit: quo ibo ab spiritu tuo et a facie tua quo fugiam? si ascendero in caelum, tu illic es; si descendero in infernum, ades; si sumpsero pennas meas directim et habitauero in extremo maris, etenim illuc manus tua deducet me et continebit me dextera tua.

(III, 16) Habitat deus in sanctis suis secundum promissaonem qua dixerat: habitabo in illis. Quod uero dominus Iesus dicit in euangelio: manete in me et ego in nobis, probat hoc Paulus dicens: an nescitis quia Iesus Christus est in uobis? Hoc autem totum in spiritus habitatione adimpletur, sicut memorat Iohannes: ex hoc, inquit, scimus quia in nobis est, quia de spiritu suo dedit nobis. Similiter et Paulus: nescitis quia templum dei estis et spiritus dei habitat in uobis ? Et iterum dicit: glorificate et portate deum in corpore uestro. Quem deum? utique spiritum sanctum, cuius templum esse uidemur.

(III, 17) Nam quod arguat pater, arguat filius, arguat spiritas sanctus, ita probandum est: In psalmo quadragesimo nono legitur: peccatori autem dicit deus; et infra: arguam te et statuam contra faciem tuam. Dauid similiter orans dicit ad Christum: domine, ne in ira tua argnas me: quia ipse uenturus est arguere omnem carnem. Quid uero de spiritu sancto saluator in euangelio? cum n enerit, inquit, paracletus, ille arguet mundum de peccato, de

iustitia et de iudicio. Hoc prouidens Damid clamabat ad dominum: quo ibo ab spiritu tuo et a facie tua quo fugiam?

(III, 18) Nam et quod bonus pater, bonus filius, bonus spiritus sanctus, sic probatur. Dicit propheta: bonus es tu, domine, et in bonitate tua dooe me iustificationes tuas. De se autem ipse unigenitus: ego sum pastor bonus. De spiritu aeque sancto Dauid in psalmo dicit: spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam.

(III, 19) Quis autem illam dignitatem spiritus sancti pessit " tacere? Antiqui enim prophetae clamabant: haec dicit dominus. Hanc uocem Christus adueniens in suam personam reuocauit dicens: ego autem dico uobis. Noui autem prophetae quid clamabant ? sicut Agabus propheta in actis apostolorum: haec dicit spiritus sanctus, et Paulus ad Timotheum: spiritus, inquit, manifeste dicit: quae uox omnino demonstrat indifferentiam trinitatis. Dicit se Paulus a deo patre et Christo uocatum fuisse etmissum: Paulus, inquit, apostolus non ab hominibus neque per hominem, sed per Iesum Christum et deum patrem. In actis autem apostolorum, quod ab spiritu sancto sit segregatus et missus; sic enim scriptum est: haec dicit spiritus sanctus: segregate mihi Barnaban et Saulum in opus quo uocaui eos. Et paulo post: ipsi, inquit, missi ab spiritu sancto descenderunt Seleuciam. Item in eodem libro: adtendite uobis et uniuerso gregi, in quo uos spiritus sanctus constituit episcopos.

(III, 20) Ne ouis autem spiritum sanctum, quia paracletns dictus est, contemptibile aliquid aestimet. Paracletus enim aduocatus est uel potius consolator secundum Latinam linguam: quae appellatio etiam filio dei communis est, sicut dicit Iohannes: haec, inquit, scribo uobis, ne peccetis; sed si quis peccauerit, paracletum habemus apud patrem Iesum Christum. Nam et ipse dominus cum dicit ad apostolos: alterum paracletum mittet uobis pater, sine dubio, cum dicit alterum paracletum, se quoque paracletum manifestat. Sed neque a patre hoc nomen paracieti alienum est; beneficentiae enim nomen est, non naturae.

Denique ad Corinthios Paulus ita scribit: benedictus deus et pater domini nostri Iesu Christi, pater misericordiarum et deus omnis consolationis, qui nos consolatur. Et cum consolator dicitur pater, consolator dicitur filius, consolator etiam spiritus sanctus, una tamen nobis consolatio a trinitate praestatur, sicut et una remissio pecca,.. torum, apostolo adfirmante: abluti, inquit, estis et iustificati, et sanctificati estis in nomine domini nostri Iesu Christi et spiritu dei nostri. Possemus plura adhuc de diuinis scripturis proferre testimonia, quae iuxta baptismi sacramentum trinitatem unius gloriae, operationis ac potentiae manifestant; sed quia ei his plenus est sapientibus intellectus, multa praeteriuimus studio breuitatis.

(III, 21) Faciamus ergo recapitulationem dictorum nostrorum.

Si de patre procedit spiritus sanctus, si liberat, si dominus est et sanctificat, si creat cum patre et filio et si uiuificat, si praescientiam habet cum patre et filio, si ubique est et implet omnia, si habitat in electis, si arguit mundum, si iudicat, si bonus et rectus est, si de eo clamatur Chaec dicit spiritus sanctus\', si prophetas constituit, si apostolos mittit, si episcopos praeficit, si consolator est, si cuncta dispensat prout uult, si abluit et iustificat, si

temptatores suos interficit, si is, qui eum blasphemauerit, non habet remissionem neque in hoc saeculo neque in futuro, quod utique deo proprium est: haec cum ita sint, quur de eo dubitatur quod deus sit, cum operum magnitudine, quod est, ipse manifestet: non utique alienum esse a patris et filii maiestate, qui non est ab opere uirtutum alienus.

Frustra ilti nomen diuinitatis negatur, cuius potestas non potest abnegari; frustra prohibeor eum cum patre et filio uenerari, quem exigor cum patre et filio confiteri. Si ille mihi cum patre et filio confert remissionem peccatorum, confert sanctificationem et uitam. perpetuam, ingratus sum nimis et impius, si ei cum patre et filio non refero gloriam. Aut si non est cum patre et filio colendus, ergo nec confitendus in baptismo est: si autem omnimodo confitendus secundum dictum domini et traditionem apostolorum, ne semiplena sit fides, quis me poterit ab eius cultu prohibere ? in quem enim credere iubeor, ei etiam debite supplicabo. Adorabo ergo patrem, adorabo et filium, adorabo et spiritum sanctum una eademque ueneratione.

Quod Si quis dnrum hoc putat, audiat quomodo Dauid ad culturam dei fideles hortatur: adorate, inquit, scabellum pedum eius. Si religionis est adorare scabellum pedum eius, quanto magis religiosum, si eius spiritus adoretur! ille utique spiritus, quem beatus Petrus in tanta sublimitate praedicauit dieenB: spiritu sancto miaso de caelis, in quem concupiscunt angeli prospicere. Si angeli eum cupiunt aspicere, quanto magis nos homines mortales despicere non debemus, ne forte et nobis dicatur, sicut dictum est ad Iudaeos: uos semper spiritui sancto restitistis, sicut et patres uestri.

(III, 21) Quodsi haec tanta et talis non inclinant animam ad uenerandum spiritum sanctum, accipe hac aliquid fortius. Sic enim Paulus instruit prophetas ecclesiae, in quibus utique et per quos spiritus sanctus loquebatur: si, inquit, omnes prophetauerint, intret autem aliquis infiqulis aut idiota, conuincitur ab omnibus, examinatur ab omnibus, occulta quoque cordis eius manifesta sunt; et tunc cadens in faciem adorabit deum, pronuntians quia uere deus in uobis est. Et utique in eis spiritus sanctus est, qui prophetant. Si ergo infideles cadunt in faciem et adorant spiritum sanctum pertequti et confitentur inuiti, quanto magis fidelibus expedit, ut uoluntarie et ex adfectu adorent spiritum sanctum Adoratur autem spiritus sanctus non quasi separatim more gentilium. sicut nec filius separatim adoratur, quia in dextera patris est: sed cum adoramus patrem, credimus nos et filium et spiritum sanctum adorare, quia et cum filium inuocamus, patrem nos credimus inuocare, et cum patrem rogamus, a filio nos exaudiri confidimus, sicut ijpae dominus dixit: quidquid petieritis patrem in nomine meo, ego faciam, ut honorificetur pater in filio; et si spiritus sanctus adoratur, ille utique I adorator cuius est spiritus.

Illud autem nallns ignorat, quia diuinae maiestati nec addi quicquam nec minui humanis supplicationibus potest, sed unusquisque secundum propositum uoluntatis suae ant gloriam sibi adquirit fideliter uenerando,. aut confusionem perpetuam pertinaciter resistendo: certum est enim, quia contentio et superbia damnat, honorificentia uero fructum deuotionis expectat. Quare autem fideles non honorificent integre trinitatem, ad quam se pertinere confidunt, cuius nomine se renatos, cuius seruos se nominari gloriantur? Nam sicut ad

nomen dei patris homines dei appellantur, ut Elias homo dei dictus est, ut Moyses homo dei appellatus eat, sic a Christo Christiani nuncupamur, sic etiam ab spiritu spiritales appellamur. Si igitur uocetur quis homo dei et non sit Christianus, nihil est; qui si Christianus uocetur et non fuerit spiritalis, nec sibi satis de salute confidat.

(III, 23) Sit ergo nobis secundum salutaris baptismi confessionem fides integra trinitatis, sit una deuotio pietatis, nec more gentilium potestatum diuersitates opinemur, aut creaturam quantum ad deitatem in trinitate suspicemur. Sed nec Iudaeorum scandalo moneamur, qui filium dei negant, qui spiritum non adorant, sed potius perfectam trinitatem adorantes et magnificantes, sicut in mysteriis ore nostro dicimus, ita conscientia teneamus: sanctus sanctus sanctus dominus deus sabaoth. Ter dicentes sanctus unam omnipotentiam confttemur, quia una est religio, una glorificatio trinitatis, ut audiamus apostolos, sicut audierunt Corinthii: gratia domini nostri Iesu Christi et dilectio dei et communicatio spiritus sancti cum omnibus uobis.

Haec est fides nostra, euangelicis et apostolicis traditionibus et omnium, quae in hoc mundo sunt, catholicarum ecclesiarum societate fundata, in qua nos per gratiam dei omnipotentis permanere usque ad finem uitae huius confidimus et speramus.

Directa duodecimo Kal. Maiarum per Ianuarium Zattarensem Uillaticum a Caais Medianis episcopos Numidiae, Bonifatium Foratianensem et Bonifatium Gatianensem episcopos Bizacenos.

Liber Tertius

(IV, 1) Qui cum noster libellus legeretur oblatus, ueritatia lumen nequaquam sufferre caecis oculis potuerunt, insanientes uoeibaa inferendis grauiterque ferentes, quare BOS nomine nostro catholicos dixerimus. Statimque mentientes svggeunt regi de nobis, eo quod strepitum fecerimus audientiam fugientes; qui eadem hora accensus et credens mendacio festinauit facere quod uolebat.

Et iam conscriptum decretum habens et occulte com eodem decreto per diuersas prouincias suos homines dirigens, episcopis Carthagine positis una die uniuersae Africae ecclesias clausit, uniuersamque substantiam episcoporum et ecclesiarum suis episcopis munere condonauit. Nesciens quoque quid loqueretur neque de quibus adfirmabat, legem, quam dudum Christiani imperatores nostri contra eos et contra alios beretioos pro honorificentia ecclesiae catholicae dederant, aduersum nos illi proponere non erubuerunt, addentes multa de suis, sicut placuit tyrannicae potestati. Haec mt enim series datae et propositae legis.

(IV, 2) cBex Hnnirix Uuandalorum et Alanorum uniuersis populis nostro regno subiectis. Triumphalis et maiestatis regim probatur esse uirtutis, mala in auctores consilia retorquere : quisquis enim aliquid prauitatis inuenerit, sibi imputat quod incurrit. In qua re nutum diuini iudicii clementia nostra. secuta est, quod quibusque personis, prout eorum facta meruerint, seu bona seu forte talibus contraria, dum facit expendi, simul etiam prouenit compensari. Itaque his prouocantibus, qui praeceptionem inclitae recordationis patris nostri uel mansuetudinis nostrae crediderint esse temnendam, censuram seueritatis ad-

sumimus. Auctoritatibus enim cunctis populis fecimas innotesci, ut m sortibus Uoandalorum nullos conuentus omousiani sacerdotes adsumerent, nec aliquid mysteriorum, quae magis pollnunt, sibimet uindicarent. Quod cum uideremus esse neclectum et plurimos esse repertos dicentes se integram regulam fidei retinere, postmodum uniuersos constat fuisse commonitos spatia temporis praerogata mensuum nouem [quae] contentioni, si quid ab eorum proposito posset aptari, ut ad Kl. Februarias anni octaui regni nostri sine metu aliquo conuenirent.

Qui dum huc ad Carthaginiensem confluerent ciuitatem, post moram temporis praestituti aliam quoque dilationem aliquantorum dierum dedisse cognoscimur. Et dum se conflictui paratos adstruerent, primo die a uenerabilibus episcopis nostris eis uidetur esse proposi-

tum, ut omousion, sicut ammoniti erant, ex diuinis scripturis proprie adprobarent, aut certe quod a mille et quod excurrit pontificibus de toto orbe in Ariminensi concilio uel apud Seleuciam amputatum est, praedamnarent.

Quod neququam facere uoluerunt, Uniuersa ad seditionem per se concitati populi reuocantes. Quin immo et secunda die, dam eis mandaremus ut de eadem fide, sicuti propositum fuerat, responderent, hoc nidentur adsumpsisse temeritate transacta, ut seditione et clamoribus omnia perturbantes ad conflictum facerent minime perueniri\'.

\'Quibus hoc pronocantibus statuimus, nt eorum ecclesiae clauderentur, hac illis condicione praescripta, ut tamdiu essent quamdiu mallent ad conflictum propositum peruenire: quod ea obstinatione facere noluerunt, quam prauis nidentur adsumpsisse consiliis. Adeo in his est necessarium ac iustissimum retorquere, quod ipsarum legum continentia demonstratur, quas inductis secum in errore imperatoribus temporum dinersorum tunc contigit promulgari.

Quarum illud nidetnr tenere conceptio, ut nulla exceptis superstitionis suae antistitibus ecclesia patuisset, nullibi liceret aliis aut connictus agereant exercere conuentus, nec ecclesias aut in urbibus aut in quibusdam parnissimiB locis penitus obtinere neque construere, sed praesumpta fisci uiribus iungerentur; sed etiam et eorum patrimonia ecclesiis suae fidei sociata suis antistitibus prouenissent; nec commorari ad quaecumque loca talibus licentia patuisset, sed extorres omnibus nrbibus redderentur et locis; nec baptismatis haberent omnino aliquam facultatem aut forte de religione disputarent, et nullam haberent ordinandi licentiam siue episcopos siue presbyteros uel alios, quos ad clericos pertinere contingeret, proposita seueritate uindictae, ut tam hi qui se paterentur huiusmodi honores accipere, quam etiam ipsi ordinatores denis libris auri singuli multarentur, eo adiecto, ut nullus eis locus esset uel aditus supplicandi, sed etiam si qua specialia meruissent, minime praeualerent; et si in hac pernicie perdurarent, et de proprio ablati in exilium sub prosecutione idonea mitterentur.

In populos quoque praefati imperatores similiter saeuientes, quod eis nec donandi nec testandi aut capiendi uel ab aliis derelictum penitus subiaceret, non fideicommissi nomine, non legati, non donationibus aut relictione, quae mortis causa appellatur, uel quolibet codicillo aliisue forsitan scripturis, ita ut etiam, qui suis palatiis militarent, condemnationi grauissimae pro dignitatis merito facerent subiectos, ut omni honoris priuilegio ezpoliati infamiam incurrerent et publico crimini huiusmodi personae se cognoscerent esse subiectos, Officialibus etiam iudicum diuersorum xxx argenti pondo poena proposita; quam si quinque uicibus in errore perdurantes contigisset inferre, tum demum tales conuicti atque subiugati uerberibus in exilium mitterentur.

Deinde codices uniuersos sacerdotum, quos persequebantur, praeceperant ignibus tradi; quod de libris huiusmodi, quibus sibi nominis illius errorem persuasit iniquitas, praecipimus faciendum. Hoc. enim„ ut dictum est, pro singulis quibusque personis illi obsernandum praeceperant, ut inlustres singillatim auri pondo quinquagena darent, spectabiles

auri pondo quadragena, senatores auri pondo tricena, principales auri pondo uicena, sacerdotales auri pondo tricena, decuriones auri pondo quina, negotiatores auri pondo quina, plebei auri pondo quina, circumcelliones argenti pondo, dena; et si. qui forte in hac pernicie permanerent, confiscatis omnibus rebus suis exilio multarentur.

Ordines autem ciuitatum, sed et procuratores et conductores possessionum tali poena uidebantur affligere, ut si forte tales celare diligerent et minime publicassent et retentos iudicio non facerent praesentari, ipsi tenerentur ad poenam; conductoribus etiam regalium praediorum hac multa proposita, ut quantum domui regiae inferrent, tantum etiam fisco poenae nomine cogerentur exsoluere, ut generaliter in omnibus conductoribus uel possessoribus, qui in eadem superstitione crediderint perdurandum, constituimus obseruari; iudicibus etiam, qui huic rei instantissime non inminebant, poena proscriptionis et sanguinis supplicium poneretur; sed et de primatibus officiorum tres numero punirentur, aliis uiginti librarum auri condemnatione multandis.*

\'Quare his necesse est constitutionibus obligari omousianos: omnes, quos huiusmodi malae persuasionis constat tenuisse et tenere materiam; quos ab omnibus supradictis abstinere decernimus, in persecutione uenturis per ordines cunctarum urbium: sed etiam iudices, qui super his neglecte dira supplicia diuersis intulisse monstrantur. Omnes supradictae fidei omousion erroribus inplicatos, quae cuncto praedamnata est concilio tantorum numero sacerdotum, uniuersis rebus praedictis et contractibus praecipimus abstineri, quod nihil sibi nouerint esse permissum, sed uniuersos similis poena maneat et astringat, si ad ueram religionem, quam ueneramur et colimus, intra diem Kalendarum Iuniarum anni octaui regni nostri conuersi non fuerint. Diem autem praestitutum adeo pietas nostra constituit, ut praedamnantibus errorem indulgentia non negetur, et obstinatos animos supplicia digna coherceant.

Qui autem in eodem errore permanserint, seu domus nostrae occupati militia, seu forsitan diuersis titulis necessitatibusque praepositi, pro gradibus suis decursas superius multarum inlationes cogantur excipere, nihil ualituris quae forsitan per subreptionem quemquam talium contigit promereri. In priuatos etiam uel cuiuscumque gradus et loci personas hoc nostra promulgatio praecipit obseruandum um, quod circa tales supradictis legibus uidebatur expressum, ut poenae congruae subderentur. Iudices autem prouinciarum, quod statutum est neglegentes exsequi, superiori poena, quae talibus praescripta, constituimus obligandos.

Ueris autem maiestatis diuinae cultoribus, id est sacerdotibus nostris, ecclesias uniuersas uel totius cIeri nominis supradicti quibuscumque terris et regionibus constitutas, quae propitia diuinitate imperii nostri regimine possidentur, una cum rebus quae ad easdem pertinent, hoc decreto statuimus debere proficere, non dubitantes quod plus alimoniae inopum proficere, quod sacrosanctis pontificibus iuste conlatum est. Hanc ergo legem fonte iustitiae profluentem cunctis praecipimus innotescere, quatenus nullus sibi ignotum esse, quod praeceptum est, possit obtendere. Optamus uos bene ualere Data sub die vi. Kl. Mart. Carthagine.\'

(IV, 3) Post haec edicta feralia ueneno toxicato transuersa iubet cunctos episcopos, qui Carthagine fuerant congregati, quorum iam ecclesias, domos et substantiam ceperant, in hospitiis quibus erant expoliari et expoliatos foris muro propelli. Non animal, non seruus, non mutanda quae ferebant uestimenta penitus dimittuntur; addens adhuc, ut nullus quempiam illorum hospitio reciperet aut alimoniam praestitissent; qui autem hoc miserationis causa facere temptasset, cum uniuersa domo sua incendio cremaretur.

Sapienter tunc etiam proiecti episcopi fecerunt, ut licet mendicantes exinde non abirent; quia si recederent, non tantum uiolenter omnino reuocarentur, et mentirentur eos, sicut mentiti sunt, fugisse conflictum; maxime quia, ubi reuerterentur, iam nequaquam fuerat, ecclesiis, substantia uel domibus occupatis. Dum ergo gementes in circuitu murorum nudo sub aere iacerent, factum est ut rex impius ad piscinas exisset. Cui uniuersi occurrere maluerunt dicentes: (ut quid taliter adfligimur? pro quibus malis forte commissis ista perpetimur? si ad disputationem congregati sumus, quare expoliati? quare traducimur, quare differimur, et sine ecclesiis et domibus nostris foris ciuitate fame et nuditate laborantes mediis stercoribus uolutamus?\' Quos ille toruis oculis aspiciens, priusquam suggestionem eorum audisset, iussit super eos cum sessoribus equos dimitti, ut tali uiolentia possent non solum conteri, uerum etiam necari. Quorum tunc multi contriti sunt et praecipue senes et infirmi.

(IV, 4) Tum deinde iubentur ad quendam locum, qui dicitur Aedes Memoriae, illi uiri dei occurrere, fraudem sibi nescientes aptatam. Ubi cum uenissent, carta eis ostenditur inuoluta diciturque illis ista subtilitate serpentis: \'dominus noster rex Hunirix, licet doleat quod fueritis contemptores et adhuc eius uoluntati oboedire tardetis, ut eius efficiamini religionis cuius est ipse, nunc tamen bonum de uobis cogitauit: si iuraueritis ita, ut quod ista carta continet faciatis, dimittit nos ecclesiis et domibus aestris.\' Ad quod uniuersi episcopi responderunt: semper dicimus et diximus et dicturi sumus : Christiani sumus, episcopi sumus, apostolicam fidem unam et ueram tenemus.\'

Factoque post confessionem fidei silentio modico iUi, qui a rege fuerant destinati, festinabant extorquere episcopis sacramentum. Tunc beati uiri Hortulanus et Florentianus episcopi pro omnibus et cum omnibus dixerunt: \'numquid animalia nos inrationabilia sumus, ut nescientes, quid carta contineat, facile aut temere iuremus?\' Adcelerauerunt quoque illi ab rege destinati scripturae eis propalare tenorem, qui huiusmodi sermonibus fuerat coloratus.

Sic enim calumniosa series continebat: \'iurate si post obitum domni nostri regis eius filium Hildirit desideratis esse regem, uel si nullus uestrum ad regiones transmarinas epistulas diriget; quia si sacramentum huius rei dederitis, restituet uos ecclesiis uestris\'. Cogitauit tunc multorum pia simplicitas etiam contra prohibitionem diuinam sacramentum dare, ne dei populus in posterum diceret, quod uitio sacerdotum, qui iurare noluerunt, non fuerint ecclesiae restitutae. Alii quoque astutiores episcopi sentientes dolum fraudis nequaquam inrsre noluerant, dioentes prohibitvm fnisse ernangelioa auetoritate, ipso domino dicente: non iurabis in toto. Quibus ministri regis: secedant m parte\', inquiunt,

cqui iurare disponuat.\' Qui cum secederent, notariis scribentibus quis quid diceret uel ex qua ciuitate fuisset, similiter factum est ut de illis, qui minime iaranerunt; statimque pars utraque custodiae mancipatur.

(IV, 5) Poet uero frans quae eelabatur apparuit. Inrantfbns dictum est: \'quare contra praeceptum euangelii iurare uoluistis, iussit rex ut ciuitates atque ecclesias uestras numquam uideatis, sed relegati colonatus iure ad excolendum agros accipiatis, ita tamen ut non psallatis neque oretis aut ad legendum codicem in manibus gestetis, non baptieetis neque ordinetis aut aliquem reconciliare praesumatis). Similiter non iurantibus ait: (quis regnum fili domni nostri non optatis, idcirco iurare noluistis; ob quam causam iussi estis in Corsicanam insulam relegari, ut ligna profntura nauibus dominicis incidatis.1

(V, 1) Addidit itaque bestia illa, sanguinem sitiens innocentum, episcopis necdum adhuc in exilium directis per uniuersas Africanae terrae prouincias uno tempore tortores crudelissimos destinare, ut nulla remansisset domus et locus, ubi non fuisset eiulatus et luctus, ut nulli aetati, nullo parceretur sexui, nisi illis, qui eorum succumberent uoluntati. Hos fustibus, illos suspendio, alios ignibus concremabant. Mulieres et praecipue nobiles contra iura naturae nudas omnino in facie publica cruciabant.

Ex quibus unam nostram Dionisiam cursim ac breuiter nominabo. Cum uiderent eam non solum audacem, sed etiam matronis ceteris pulcriorem, ipsam primo nisi sunt fustibus expoliatam aptare. Quae cum peteret diceretque de domino suo secura: \'qualiter libet cruciate, uerecunda tamen membra nolite nudare\', amplius illi magis furentes celsiori loco uestimentis exutam consistunt, spectaculum eam omnibus facientes. Quae inter ictus uirgarum, dum riuuli sanguinis toto iam corpore fluitarent, libera uoce dicebat: ministri diaboli, quod ad obprobrium meum facere conputatis, ipsa laus mea est\'. Et quia est scripturarum diuinarum scientia plena, artata poenis et ipsa iam martyr alios ad martyrium confortabat ; quae suo sancto exemplo paene uniuersam suam patriam liberauit.

Quae oum suum unicum filium, admodum adhuc tenerae aetatis et delicatum, timore poenarum formidolosum conspiceret, uerberans eum nutibus oculorum et increpans auctoritate materna ita confortauit, ut matre multo fortior redderetur. Cui inter crudelia uerbera constituto ita dicebat: \'memento, fili mi, quia in. nomine trinitatis in matre catholica baptizati sumus. Non perdamus indumentum nostrae salutis, ne ueniens inuitator uestem non inueniat nuptialem et dicat ministris: mittite in tenebras exteriores, ubi erit fletus oculorum et stridor dentium. Illa poena timenda eat quae numquam finitur, illa desideranda uita quae semper habetur: Talibus itaque filium solidans uerbis uelociter martyrem fecit.

Uenerabilis uero adulescens, Maioricus nomine, in certamine confessionis spiritum reddens cursum. palmiferum consummauit: amplexansque illa hostiam suam; quantis potuit uocibus domino gratias agens, ad gaudium spei futurae in sua domo maluit sepelire, ut quotiens super sepulchrum eius trinitati preces effundit, alienam se a filio numquam esse confidat. Quanti igitur per eam in illa ciuitate, ut fati sumus, adquisiti sunt deo, longum est enarrare. Nam et eius germana nomine Datiua, atque Leontia filia sancti Germani episcopi,

cognatusque Datiuae uenerabilis Emilius medicus, religiosus quoque Tertius trinitatis confessione praeclarus, uel Sibidensis Bonifatius quanta pertulerint qualibusque cruciatibus euisceratae uel euiscerati sint, qui ualet ex ordine dicat.

(V, 2) Serui quoque Tuburbitanae ciuitatis maioris, generosi et nobilis uiri, pro Christo quas pertulit quis explicet poenas ? Qui post caedes innumerabilium fustium trocleis frequentibus eleuatus dum totam per urbem penderet, nunc in sublime tollentes, ictu celeri dimissis iterum caanabinis super silices platearum pondere corporis ueniens ut lapis super lapides conruebat; sed et saepius tractus et lapidibus acutissimis defricatus, ut cutibus separatis pelles corporis lateribus dorsoque uideres et uentri pendere. Iste iam temporibus Geiserici non ualde dissimilia pertulerat, ne amici cuiusdam sui secreta nudaret; quanto magis nunc, ut suae fidei sacramenta muniret! Et si homini gratis fideliter exhibuit fidem, quantum. debet illi, qui redditurus est pro fide mercedem!

(V, 3) In ciuitate nero Culusitana non naleo quae gesta sunt nuntiare, quia et ipsam quantitatem martyrum uel etiam confessorum inpossibile est homini supputare. Ubi quaedam matrona auctrix sui nominis Uictoria, dum in conspectu uulgi continuato suspendio cremaretur, a marito iam perdito filiis praesentibus taliter rogabatur: \'quid pateris coniux? si me despicis, uel horum quos genuisti miserere, impia, paruulorum quare obliuisceris uteri tui et pro nihilo ducis, quos cam gemitu peperisti? ubi sunt foedera coniugalis amoris? ubi societatis uincula, quae inter nos dudum honestatis iure tabulae conscriptae fecerunt? respice quaeso filios ac maritum et regiae iussionis implere festina praeceptum, ut et inminentia adhuc tormenta lucreris, simul et mihi doneris et liberis nostris\'. Sed illa nec filiorum fletus nec serpentis audiens blandimenta, adfectum multo altius eleuans ab terra, mundum cum suis desideriis contemnebat. Quam cum iam continuatione suspendii uulsis humeris etiam qui cruciabant conspicerent mortuam, deposuerunt prorsus omni parte exanimam. Quae postea retulit quandam sibi uirginem astitisse atque tetigisse membra sinr gula, et ilico fuisse sanatam.

(V, 4) Qualiter autem Adrumetinae eiuitatis ciuem Uictdrianum tunc proconsulem Carthaginis praedicem, nescio deficientibus uerbis. Quo in Africae partibus nullus ditior fuit, qui etiam apud impium regem pro rebus semper sibi commissis fidelissimus habebatur. Mandatur ei a rege familiariter diciturque, quod eum habiturus esset prae omnibus, si ad praeceptum facilem commodasset adsensum. Sed ille uir dei missis ad se talem dedit cum fiducia magna responsum: \'securus de deo et Christo domino meo dico quae regi dicatis: subrigat ignibus, adigat bestiis, excruciet generibus omnium tormentorum: si consensero, frustra sum in ecclesia catholica baptizatus. Nam si haec praesens uita sola fuisset et aliam, quae uere est, non speraremus aeternam, nec ita fecissem ad modicum atque temporaliter gloriari et ingratus existere, qui suam fidem mihi contulit, creditori\'. Ad quod tyrannus excitatus quantorum temporum et quantis eum adflixerit poenis, humanus sermo non poterit explicare. Qui tripudians in domino feliciterque consummans martyrialem coronam accepit.

(V, 5) Apud Tambaiensem quoque ciuitatem gesta quis queat certamina martyrum explicare? Ubi duo germani Aquisregiensis ciuitatis sibi securi de domino inuicem iurauerunt, ut rogarent tortores, ut una poena parique supplicio torquerentur. Et dum primo suspendio molibus lapidum pedibus alligatis tota die penderent, unus illorum petiuit sese deponi et sibi indutias dari. Cui frater alius metuens ne fidem negaret, et de suspendio clamabat: noli, noli, frater; non ita iurauimus Christo: accusabo te, cum ante thronum eius terribilem uenerimus, quia super corpus et sanguinem eius iurauimus, ut pro eo inuicem patiamur/ Ista dicens et alia multa confortauit germanum ad praelium passionis, qui clamans ingenti uoce dicebat: cadigite suppliciis quibus uultis et poenis Christianos artate crudelibus; quod frater meus facturus est, hoc etiam ego\'. Quantis iam lamminis ignitis adusti sunt, qualibus ungulis exarati, quibus cruciatibus torti, ipsa res docet, quod eos ipsi tortores a sua facie proiecerunt dicentes: \'istos imitatur uniuersus populus, ut nullus ad nostram religionem penitus conuertatur\'; et praecipue quia nulli liuores, nulla poenarum uestigia in eis penitus uidebantur.

(V, 6) In Tipasensi uero quod gestum est Mauretaneaf maioris ciuitate, ad laudem dei insinuare festinem. Dum suae ciuitati Arrianum episcopum ex notario Cyrilae ad perdendas animas ordinatum uidissent, omnis simul ciuitas eueetione nauali de proximo ad Hispaniam confugiuit relictis paucissimis, qui aditum non inuenerant nauigandi. Quos Arrianorum episcopus primo blandimentis, postea minis conpellere coepit, ut eos faceret Arrianos. Sed fortes in domino non solum suadentis insaniam inriserunt, uerum etiam publice mysteria diuina in domo una congregati celebrare coeperunt; quod ille cognoscens relationem occulte Carthaginem aduersus eos direxit.

Quae cum regi innotuisset, comitem quendam cum iracundia dirigens praeoepit, ut in medio foro, congregata illuc omni prouincia, linguas eis et manus dextras radicitus abscidisset. Quod cum factum fuisset, spiritu sancto praestante ita loquuti sunt et loquuntur, quomodo antea loquebantur. Sed si quis incredulus esse uoluerit, pergat nunc Constantinopolim, et ibi reperiet unum de illis, subdiaconem Reparatum, sermones politos sine ulla offensione loquentem; ob quam causam uenerabilis nimium in palatio Zenonis imperatoris habetur, et praecipue regina mira eum reuerentia ueneratur.

(V, 7) Sed quis congruo sermone possit exsequi aut coaceluare diuersitates poenarum, quas ex iussu regis sui etiam ipsi Uuandali in suos homines exercuerunt ? In ipsa quoque quae gesta sunt Carthagine si nitatur scriptor singillatim astruere etiam sine ornatu sermonis, nec ipsa nomina tormentorum poterit edicere. Quae res hodieque posita in promptu demonstrat. Alios sine manibus, alios sine oculis, alios absque pedibus, alios truncos naribus auribusque intendas, aliosque uideas nimio suspendio palis euulsis oapat, quod eminere solebat, in medio scapularum fuisse demersum, dam iugiter in altis aedibus suspendio cruciantes impulsione manuum funibus agitatis per uacuum aerem hac atque illuc faciebant uagari pendentem. Qui nonnumquam diruptis funibus de illa altitudine suspensionis ictu ualido conruentes, plurimi arcem cerebri cum oculis amiserunt, alii confractis ossibus spiritum continuo reddideruiit, alii post paululum exalauerunt.

Sed qui hoc fabulosum putat, Uranium Zenonis legatum interroget, cuius praesentia praecipue gesta sunt, illa scilicet causa, quia ueniens Carthaginem sese pro defensione ecclesiarum catholicarum uenisse iactabat. Et ut illi ostenderet tyrannus neminem formidare, in illis plateis uel uicis pluriores tortores et crudeliores statuit, in quibus legatis moris est ascendendo ad palatium et descendendo transire: ad obprobrium uidelicet ipsius rei publicae et in nostri iam deficientis temporis faecem.

(V, 8) Tunc igitur et quaedam uxor cuiusdam cellaritae regis, nomine Dagila, quae temporibus Geiserici multotiens iam confessor extiterat, matrona nobilis ae delicata, flagellis et fustibus omnino debilitata exilio arido et inuio relegatur, ubi nullus hominum forte consolationis gratia ueniendi haberet accessum, relinquens cum gaudio domum, maritum simul et filios. Cui postea oblatum esse dicitur, ut in miiiori heremo translata frueretur, si uellet, solacio sociorum, Illa uero ingentem sibi adesse credens gaudium, ubi nullum humanum esse consolantis affectum, ne fieret supplicauit.

(V, 9) Tunc etiam Eugenio pastore iam in exilio constituto et uniuersus clerus ecclesiae Carthaginis, caede mediaque maceratus, fere quingenti uel amplius, inter quos quam plurimi erant lectores infantuli. gaudentes in domino procul exilio crudeli traduntur. Sed libertatem tunc, dum media urbe caederentur, Murittae diaconi ceteris liberiorem tacere non debeo. Fuit quidam Elpidoforus nomine nimium crudelis et ferus, cui fuerat delegatum membra confessorum Christi suppliciis grassantibus laniare. Hic enim dudum fuerat aput nos in ecclesia Fausti baptizatus, quem uenerabilis Muritta diaconus de alueo fontis susceperat generatum. Post uero dum apostataret, tantae extitit feritatis aduersus ecclesiam dei, ut superior omnibus exsecutor persecutionis fuisset inuentus. Quid multa?

Dum primo presbyteri suppliciis macerandi ordine citarentur, post archidiaconum Salutarem artatur poenis memoratus Muritta; fuit enim secundus in officio ministrorum. Qui cum Elpidoforo sedente et fremente honorabilis senior coepisset extendi, priusquam exueretur, clam forte nescientibus cunctis illa, quibus eum suscipiens de fonte dudum texerat, sabana baiulabat. \' Quibus uentilatis simulque in ostensione cunctorum extentis in his uerbis totam ad fletum et lacrimas commouisse dicitur ciuitatem:

Chaec sunt linteamina, Elpidofore minister erroris, quae te accusabunt, dum maiestas uenerit iudicantis; custodientur diligentia mea ad testimonium tuae perditionis, ad demergendum te in abysso putei salphurantis: haec te inmaculatum cinxerant de fonte surgentem, haec te acrius persequentur, flammantem gehennam cum coeperis possidere, quia induisti te maledictionem sicut uestimentum, scindens atque amittens ueri baptismatis et fidei sacramentum. Quid facturus es, miser, cum serui patris familias ad cenam regiam congregare coeperint inuitatos ? Tunc te aliquando uocatum terribiliter indignatus exutum stolam rex conspiciet nuptialem dicebitque tibi: amice, quomodo huc uenisti uestem non habens nuptialem? non uideo quod contuli, non cognosco quod dedi. Perdidisti militiae clamidem, quam in tela uirgineorum membrorum decem mensibus texui et tendiculae crucis extendens aqua mundaui et purpura mei sanguinis decoraui. Non conspicio cultum signaculi mei, caracterem non uideo trinitatis: talis interesse non poterit epulis meis.

Ligate eum pedibus et manibus funiculis suis, quia se ipse uoluntarie separare uoluit a catholicis dudum fratribus suis. Ipse funes extendit continuatos in laqueum, quibus et semet ipsum uinxit, et alios, ne ad istud uenirent conuiuium, inpediuit. Juxta semitam multis scandalum posuit, quem nunc cum rubore perpetuo et dedecore sempiterno de conuiuio meo proieci\'. Haec et alia Muritta dicente igne conscientiae ante ignem aeternum obmutescens Elpidoforus torrebatur.

(V, 10) Parantes itaque uniuersi dorsa sua uerberibus alacres ad exilium pergunt. Quibus adhuc in itinere longioris uiae constitutis destinantur, episcopis Arrianorum suggerentibus, homines inmisericordes ac uiolentes, ut illud, quod eis forte miseratio Christiana uictui contulerat profuturum, crudeliter auferretur. Quando unusquisque eorum libentius forte cantabat: \'nudus exiui de utero matris meae; nudum me oportet ad exilium pergere, quia dominus nouit esurientibus cibum porrigere et in deserto uestire\'. Nam et Uuandali duo, sub Geiserico saepius confessores, comitante matre, contemptis omnibus diuitiis suis, cum eisdem clericis ad exilium perrexerunt.

De multitudine autem pergentium confessorum, id est ecclesiae Carthaginis clericorum, suggerente quodam ei lectore Teuchario perdito, quos ille nouerat uocales strenuos atque aptos modulis cantilenae, designatione sua debere dicit duodecim infantulos separari, quos ipse, dum catholicus esset, tunc discipulos habuit. Statim illo suggerente sub festinatione ueredi mittuntur, et ui barbarici furoris bissenus numerus puerorum de itinere reuocatur. Segregantur corpore, non spiritu a grege sanctorum; qui timentes praecipitium cum suspiriis lacrimarum, ne diuellerentur, constringebant manibus genua sociorum: quos uiolentia tamen heretica minacibus separans gladiis Carthagini reuocauit.

Sed dum oun eis, quasi cum tali aetate, non blanditiis ageretur, superiores suis inuenti sunt annis, et ne obdormirent in mortem, lucernam sibi euangelici luminis accenderunt. Indignantur ob hoc grauiter Arriani et se superatos a pueris erubescunt; unde accensi subdi iugiter fustibus iubent, quos iam ante paucissimos dies uariis uerberibus dissipauerant. Inprimuntur uulneribus uulnera et rursum poena restaurata crudescit. Factum est domino confortante, ut nec aetas minor deficeret in dolore et magis animus cresceret roboratus in fide. Quos nunc Carthago miro colit adfectu et quasi duodecim apostolorum chorum conspicit puerorum. Una degunt, simul uescuntur, pariter psallunt, simul in domino gloriantur.

Illis diebus et duo negotiatores, Frumentius et alius Frumentius ipsiusdem urbis, egregio martyrio coronati sunt. Tunc et septem fratres non natura, sed gratia, simul in monasterio commanentes, confessionis certamine expleto inmarcescibilem peruenerunt ad coronam [id est Liberatus abba, Bonifatius diaconus, Rusticus subdiaconus, Rogatus monachus. Septimus monachus et Maximus monachus].

(V, 11) Nam illo tempore crudeling Arrianorum episcopi, presbyteri et clerici cum rege et Uuandalis saeuiebant. Nam ad persequendum ipsi cum suis clericis ubique gladiis accincti currebant; sicut quidam episcopus inter illos, ceteris crudelior, Antonius nomine, qui tam

nefaria et incredibilia in nostris exercuit, ut narrari non queant. Fuit iste in quadam ciuitate proxima heremo, quae Tripolitanae prouinciae uicinatur: qui ut bestia insatiabilis, catholicorum sitiens sanguinem, huc illucque ad rapiendum rugiens excurrebat.

Nam impius Huniricus sciens Antoni ferocitatem in ipsis heremi partibus uoluit sanctum Eugenium relegare. Quem dum custodiendum Antonius accepisset, ita eum artiori custodia cinxit, ut nullum ad eum introire permitteret, insuper uariis insidiarum atque poenarum suppliciis extinguere cogitaret. Sed Eugenius [sanctus, dum nostrae persecutionis deSeret incommoda et asperitate cilicii senilem adtereret corpus, nudamque super humum cubitans stratum sacci sui rigaret imbribus lacrimarum, aliquando sensit infestum paralysis morbum.

Quo nuntio in gaudio conuersus Arrianus pergit festinus ad cubuem exilii hominis dei; et cum uideret urguente passione uerum pontificem balbuttientia uerba producere, cogitauit simul extinguere, quem superesse nolebat. Praecepit ut acetum asperum nimisque acerrimum quaereretur; qui, cum fuisset allatum, uenerabilis senis recusantibus et nolentibus faucibus ingerebat. Nam si communis dominus, qui ad hoc uenerat ut potaret, cum gustasset noluit bibere, quanto magis iste seruus et confessor fidelis omnino nollet, nisi heretica feritas ingessisset! Ex quo aceto praesertim illi passioni noxio morbus accepit augmentum; cui pietas Christi misericorditer subueniens postea sanum exhibuit.

(V, 12) Alio autem nostro episcopo Habetdeum similiter relegato Tamallumensis ciuitatis, in qua Antonius fuerat, quantum potuerat infestari, res ipsa demonstrat. Nam cum diuersis eum persecutionibus adfligeret nec posset facere Arrianum, uideretque Christi militem semper in confessione constantem — promiserat enim suis dicens: cnisi eum nostrae fecero religionis, non sit/Antonius\'; — at ubi in sua promissione minor inuentus est, suggerente sibi diabolo cogitat aliud.

Pedibus manibusque ligatis uinculis ingentibus artat episcopum, oreque obturato, ne lingua clamaret, aquam corpori at putabat rebaptizationis spargit: quasi ualeret conscientiam ligare cum corpore, aut non aderat qui audit gemitus compeditorum et cordis secreta rimatur, uel superare posset aqua mendax tantae uoluntatis propositum, quem iam homo dei metantibus lacrimis miserat legatum in caelum. Exuit statim uirum uinculis et tali quasi gaudens prosequitur uoce: ecce iam, frater Habetdeum, noster Christianus effectus es; quid ultra facere poteris, nisi ut uoluntati consentias regis\'? Cui Habetdeum: \'illa est, impie Antoni, mortis damnatio, ubi uoluntatis tenetur adsensio. Ego fidei meae tenax, uocibus confitens crebris, quod credo et credidi, clamando defendi. Sed et posteaquam catenis uinxisti et oris ianuam obpilasti, in praetorio cordis uiolentiae meae scribentibus angelis gesta confeci et lectitanda imperatori meo transmisi\'.

(Y, 13) Erat quidem generalis ista uiolentia tyrannorum.

Nam Uuandali pro hac re ubique fuerant destinati, ut transeuntes itinera sacerdotibus suis adducerent iugulandos. At ubi eos fallacis aquae gladio peremissent, indicium eis perditionis scriptura teste tradebant, ne alibi simili uiolentia traherentur, quia non licebat siue

priuatis siue negotiatoribus alicubi transire, nisi descriptam caracteris indicio suam miseri ostenderent mortem; quam per reuelationem seruo suo Iohanni olim iam ostenderat Christus, ubi dicit: nulli licebit aliquid emere uel uendere, nisi qui habuerit caracterem bestiae in fronte sua et in manu sua.

Nam et episcopi atque presbyteri illorum cum armatorum manu nocturnis temporibus uicus uel oppida circuibant, et sic despicatis postibus ianuarum aquam gladiumque gestantes animarum praedones intrabant; et quos domi reppererant, alios forte in lectulis soporatos, imbre igneo atque fulmineo respergentes daemonica uociferatione Christianos suos ipsi pariter uocitabant, ut ludum prorsus suae hereseos quam aliquam religionem ostenderent. In quo minus capaces et ignaui impletum in se pollutionis sacrilegium imputabant, prudentiores uero nihil sibi, quod nolentibus atque dormientibus ingestum est, obesse gaudebant. Nam et multi eadem hora cinerem capitibus suis iniecerunt, alii sese, uel quia factum est, cilicio lugubri texerunt, nonnulli caeno fetido linierunt et linteamina uiolenter inposita par fila conseidanmt atque in latrinis fetidisque locis manu fidei proiecerunt

(V, 14) Tali uiolentia nobis uidentibus ibi GLrthagine filius cuiusdam nobilis annorum circiter septem iussu Cyrilae a parentibus separatus est, matre sine uerecundia matronali solutis crinibus post raptores tota urbe currente, infantulo clamante ut poterat: \'Christianus sum, Christianus sum per sanctum Stephanum Christianus sum\'. Cui et os opturantes insontem infantiam in suum gurgitem demerserunt.

Ita de filiis medici uenerabilis Liberati factum esse probatur. Nam cum iussu regis cum uxore et liberis ad exilium mitti iuberetur, cogitauit impietas Arriana a parentibus paruulos filios separare, ne posset per pietatis affectum etaam uirtutem prosternere genitorum. Disconiunguntur tenera pignera filiorum Qui cum uellet lacrimas emittere, auctoritate uxoria iacrepatas, in ipso meatu exitus sui ilico lacrimae siccauerunt. Ait enim et coniux: (et propter filios, Liberate, perditurus es animam tuam? computa eos non fuisse natos; nam et ipsos omnino uindicaturus est Christus. nonne uides eos clamantes et dicentes: Christiani sumus\'?

Sed haec mulier quid in eonspectu indicum egerit, tacendum non est. Nam cum ipsa uel maritus, licet seorsum, carceris tamen custodia tenerentur, ita ut se penitus non uiderent, mandatur mulieri diciturque illi: csolue iam duritiam tuam; ecce uir tuus paruit imperio regis et noster factus est Christianus\'. Aitque illa: cuideam illum et faciam et ego quod uoluerit deus\'. Educta igitur de carcere inuenit uirum suum stantem cum ingenti multitudine pro tribunalibus conexum, et uerum aestimans quod finxerant inimici, iniecta manu adprehendens ora uestimentorum eius gutturi proxima, uidentibus omnibus suffocabat eum dicens: \'perdite et reprobe, gratiae dei et miserioordiae eius indigne, quare uoluisti ad modicum gloriare et in aeternum perire? quid tibi proderit aurum, quid argentum? numquid liberabunt te de camino gehennae\'? dixit et alia multa. Cui maritus respondit: cquid pateris, mulier? quid tibi uidetur aut quid forte de me audire potuisti? ego in nomine Christi catholicus . permaneo, nec amittere potero aliquando quod teneo\'. Ubi heretici mendacii sui conscii et detecti fallaciam suam colorare minime potuerunt.

(V, 15) Et quia superius de uiolentia inmanitatis eorum breuiter diximus, hanc plurimi metuentes alii se in speluncis, alii in desertis locis uiri uel feminae nullo sibi conscio sese claudebant, et ibidem nulla succurrente sustentatione ciborum fame uel frigore uicti contritum et contribulatum spiritum exalabant, inter haec adflictionis incommoda inuiolatae seeam fidei securitatem portantes. Sic enim Cresconius presbyter Mizeitanae ciuitatis in spelunca Ziquensis montis repertus est, putrescente iam solntus cadauere.

(V, 16) Et quia de sancto Habetdeum praefati iam sumus, pergit tunc ad Carthaginem, adire censuit nefarium regem, ot conscientiam suam, quam semper familiarem trinitas habuit et amicam, etiam hominibus faceret manifestam; nec eum retinere potuit Antonius propter uerecundiam suam. Offert impiissimo regi libellum in hac similitudine uerborum: \'Quid quaeso iam cum proiectis habetis? quid cum eis, quos exilio relegastis, cotidie dimicatis ? Abstulistis substantiam, ecclesiis, patria domibusque priuastis; sola anima remansit, quam captiuare contenditis.s o tempora, o mores! uniuersus haec mundus intellegit et ipse qui persequitur uidet. Si fides dicitur quam tenetis, quid uerae fidei membra tantis persecutionibus agitatis? quid uobis cum exilio nostro, quid uobis cum egenis in saeculo, quorum est uita semper in Christo P Liceat saltem gaudere consortio bestiarum eis, quos abiecistis a facie omnium populoram.

Dum haec et his similia pontifex dei dixisset, sceleratus tyrannus hoc ei mandasse perhibetur: cuade ad episcopos nostros, et quod tibi dixerint sequere, quia ipsi huius rei habere noscuntur per omnia potestatem\'. Sed neque Antonium haec res ab insania potuit reuocare, sciens se magis impio regi ob hoe multum posse placere. Habetdeam uero episcopus gaudens bono conscientiae suae ad locum exilii maluit remeare.

(V, 17) Ea tempestate facta \'est incredibilis fames et coepit Africam totam una depopulatione uastare. Nullus tunc adfuit imber, nulla prorsus gutta de caelo profluxit: nec frustra, sed uero et iusto iudicio dei, ut ubi persequentibus Arrianis caenosi gurgitis aqua ignis et sulphuris bulliebat, indulgentiae caelestis, quae semper adfluenter aderat, pluuia negaretur. Lurida remanserat terrae facies omnis. Non uitis tegebatur aestate panpineis opacata uirgultis, non sata respersa uultus cespitum uiridabant, non olea semper uiridis foliisque repleta iucundis decoris sui consuetum tegmen habebat, non pomorum uirgulta maritante tellure gemmas produxerant florum, postea fructus, ut adsolent, editurae.

Tristia mere tetraque omnia, et par pestilentiae olaaes Africam confuderat omnem. Non hominibus, non iumentis germinantis herbae ediderat tellus omnino uirorem. Aruerant dudum currentium impetu praecipiti aluei fluminum, fontiumque crispantes perennitate subtracta pariter siccauerant uenae. Oues et boues uniuersi, insuper et pecora campi simulque bestiae siluarum inedia consumente nusquam penitus uisebantur. Et ubi forte graminosus cespis humida. tunc in ualle locatus pallentem potius quam uirentem nascentis foeni coeperat proferre colorem, ilico urens et igneus flatus aderat, totum torrendo desiccans, quia puluerea tempestas arido sub aere decoquens cuncta omnem nebulauerat locum.

Nullum gestum est tempore illo conmercium; nullum cespitem terrae iuuencis trahentibus scindens uertit aratrum, quia nec boues suberant nec castra omnino remanserant. Sed et rusticorum manus alia interierat, et subinde quae forte supererat, iam sepulturam quaerebat. Et quia urguente famis incommodo neque conmercia ut fati sumus, consuetudini, neque cultura reddebatur debita terris, iuuenum, senum, adulescentium atque adulescentularum, puerorum uel etiam puellarum agmina simul et funera, ubi potuerant, quomodo poterant, passim diffundebantur, circum. euntes oppida, uicos uel singulas urbes. Conuersi enim in arcum peruersum atque inritantes deum ad aquam contradictionis famem patiebantur ut canes, non ut comederent panem, sed ut infensam sentirent quam nega.

uerant trinitatem. Alii diffusi per campos, alii siluarum secreta petebant, antiquas radices herbarum uel quisquilia alia requirentes. Nonnulli, cum domo niterentur egredi, in ipso limine conruentes cateruatim fame debellante cadebant; stratae uero uel semitae. cadaueribus repletae exalantium fetore mortuorum gradientes uiuos omni ex parte neoabant. Nec deerant cotidie ubique expirantium funera et non fuerat uirtus, quae miserationis inpenderet sepulturam; neque enim sufficiebant ad sepeliendum uiui, fame dominante et ipsi post paullulum morituri. Cupiebant singuli libertatem suam filiorumque suorum perpetuae seruituti redigere, et non poterant inuenire. Montes et colles, plateae ciuitatum, uiae uel semitae unum omnibus fecerant ubique sepulchrum, quibus inedia depascens denegauerat uictum.

Uuandali autem ipsi, quos et postea frequens multarum prouinoiarum spolia et retentio Africae primo fece. rant diuites, maiore magis inopia torquebantur: et quanto sibi uidebantur seruorum adgestione superbi, tanto amplius deficiebant fame torquente defecti. Nullus filium, nullus coniugem, nullus proprium tenuit seruum; sed exiens unusquisque non ubi noluit, sed ubi ualuit, aut statim defecit aut numquam omnino rediuit.

Urguebatur infelix multitudo ad ipsam se urbem Carthaginem congregare: et dum illuc cateruatim aanuc animata cadauera confluerent, ubi rex inferendarum mortium uidit strages, pelli urbe omnes ilico iubet, ne contagio deficientium communem pararet etiam exercitui eius quoque sepulchrum. Suis ergo prouinciis et domibus singulos imperat reuocari; sed nec erant qui reuerterentur, dum uterque sepulturam suam in uultu portarent. Et idcirco forte maior rebaptizatorum perditio potuit prouenire, quia dum promittitur ab Arrianis praesentis transactio uitae, nec illud obuenit et mors sequens primam secunda prouenit. In tantum sibi deuastans uindicauit fames dominium, ut loca nonnulla et admodum populosa habitatoribus extinctis alto nunc silentio parietibus solis extantibus conquiescant.

(V, 18) Sed quid ego iam iam inmoror in hoc, quod explicare non queo? Nam si nunc superessent u.et eis fari de talibus rebus licuisset, et Tullianae eloquentiae fluuius siccaretur et Sallustius elinguis omnimodis remaneret. Et ut alienos indignos II rei tantae praeteream, si Caesariensis surgeret Eusebius ad I hoc opus idoneus, aut eius translator Graecae facundiae Latinisque floribus Rufinus ornatus — et quid multa? — non Ambrosius, non Hieronimus, nec ipse noster sufficeret Augustinus. Audite haec omnes, auribus percipite omnes qui habitatis orbem, quique terrigenae et filii hominum, simul in unum diues et pauper.

Nonnulli qui barbaros diligitis et eos in condemnationem uestram aliquando laudatis, discutite nomen et intellegite mores. Numquid alio proprio nomine uocitari poterant, nisi ut barbari dicerentur, ferocitatis utique, crudelitatis et terroris uocabulum, possidentes? Quos quantiscumque muneribus foueris, quantisoumque delinieris obsequiis, illi aliud nesciunt nisi inuidere Romanis. Et quantum ad eorum adtinet uoluntatem, semper cupiunt splendorem et genus Romani nominis nebuJare; nec ullum Romanorum omnino desiderant uiuere, et ubi adhuc noscuntur parcere subiectis, ad utendum seruitiis illorum . parcunt; nam nullum dilexerunt aliquando Romanum.

Si disputare nitebatur de fide nobiscum barbara ferocitas et heresis Arriana rationabiliter disputaret — sed quando tenuit rationem, quae a patre deo deum filium separat saluatorem? — quare dolis et calumniis egerunt, et uelut spiritus tempestatis procella sui furoris totum subuertere uoluerunt P Si disputatio necessaria fuerat episcopalis, quare suspendia, quare ignes, quare ungulae simul et cruces? quare Arrianorum serpentina proles contra innocentes genera talia tormentorum inuenit, qualia nec ipse Mezentius exquisiuit? Dimicauit contra innocentiam cupiditas furoris et auaritia crudelitatis, ut et animas perderet et substantiam arpagaret. Si conlatio desiderabatur, quare rapinae rerum alienarum non tantum sacerdotum, uerum etiam omnium laicorum? Sed illi expoliati laetati sunt, et rapinam rerum suarum cum gaudio susceperunt.

(V, 19) Adsit iam quaeso omnis aetas, omnis sexus omnisque I condicio; adsit obsecro omnis turba. catholici nominis, quae gremio maternototo orbe gestatur, quia sola germanum commodare nouit adfectum, quae didicit a Paulo magistro et gaudentibus conlaetari et cum lugentibus lamentare. Conueniant simul ad domum nostri doloris et paribus oculis fundamus flumina lacrimarum, quia causae et fidei nostrae unum est negotium.

Nullum nolo ad condolendum mecum heretioum conuenire, qui forte addere concupiscit super dolorem uulnerum meorum et gratulatur 00tidie malis meis. Nolo, nolo ego extraneum, sed fraternum quaero adfectum; nolo filiorum alienorum, quorum os locutum est uanitatem et dextera eorum dextera iniquitatis, quia filii alieni semper mentiti sunt mihi, qui inueterauerunt et claudicauerunt a semitis suis. Isti dicunt mihi cotidie: cubi est deus tuus\"? dum adfligitur populus pretioso agni sanguine conparatus. Inter quorum obprobria ego ad flagella paratus cantare non desisto domino ftagellanti: amoue a me flagella tua, quia de feci non a fortitudine manus tuae sed a persecutione heresis Arrianae.

Adueniant omnes, qui mecum angustae uiae carpiunt iter et propter uerba labiorum dei uias custodiunt duras, et uideant si est dolor sicut dolor meus, quoniam uindemiata sum in die furoris domini. Aperuerunt super me os suum omnes inimici mei, sibilauerunt et fremuerunt dentibus, dixerunt: deuorauimus eam: enim ista est dies quam expectabamus : inuenimus, uidimus.

Adeete, angeli dei mei, qui numquam deestis constituti in ministerio uestro propter eos, qui hereditatem capessari sunt aeternae salutis, et uidete Africam totam, dudum tantarum ecclesiarum cuneis fultam, nunc ab omnibus desolatam, tantis ordinibus sacerdotum

ornatam, modo sedentem uiduam et abiectam. Sacerdotes eius et seniores in desertis locis et insulis defecerunt, quaerendo sibi escas ad manducandum, et non inueniunt. Considerate et uidete, loquia Sion ciuitas dei nostri facta est uilis, facta quasi polluta menstruis inter inimicos suos. Manum suam misit hostis ad omnia desiderabilia eius, quia uidit gentes inuadere et ingredi atria sua, de quibus praeceperas ne introirent ecclesiam tuam. Uiae eius lugent, eo quod nemo conueniat in die festo.

Egressus est a facie eius omnis deoori et deliciae. Didicerunt uias asperas ambulare uirgines et iuuenes eius, in aulis educati monasteriorum; abierunt in captiuitate Maurorum, dum lapides sancti eius disperguntur, non tantum in capitibus omnium platearum, sed etiam in locis squalidis metallorum. Dicite deo nostro susceptori eius, habentes fiduciam supplicandi, quoniam tribulatur et uenter illius turbatus est a fletu eius, quia sedit inter gentes et requiem non inuenit, nec est qui consoletur eam. Quaesiuit a partibus Orientis qui simul contristaretur, et non fuit, et consolantem, et non inuenit, dum manducaret in esca sua fel et in siti sua potaretur aceto, sponsi et domini sui passiones imitando, qui idcirco passus est pro ea, ut sequatur uestigia eius.

(V, 20) Deprecamini patriarchae, de quorum stirpe generis nata est quae nunc laborat in terris; orate sancti prophetae, cognoscentes adflictam, quam antea uaticinante praeconio cecinistis; estote apostoli suffragatores eius, quam ut congregaretis, uniuersum orbem ascendente in uobis domino ut equi uelocissimi cursitastis. Praecipue tu, Petre beate, quare siles pro ouibus et agnis a communi domino magna tibi cautela et sollicitudine conmendatis? Tu, sancte Paule, gentium magister, qui ab Hierusalem usque ad Illyricum praedicasti euangelium dei, cognosce quid Uuandali faciunt Arriani, et filii tui gemunt lugendo captiui; uniuersique ingemescite sancti simul pro nobis apostoli.

Sed scimus quia indignum est uobis pro nobis orare, quia ista, quae uenerunt nobis ad probationem, non quomodo sanctis, sed malis meritis supplicia debebantur. Sed et pro malis orate iam filiis, quia et Christus orauit etiam pro inimicis Iudaeis. Sufficiant castigationi quae iuste inlata sunt nobis, et iam iamque delinquentibus uenia postuletur; dicatur angelo percutienti: sufficit, iam cohibe manum tuam. Quis ignoret haec nobis probrorum nostrorum scelera procurasse, a berrantibus a mandatis dei et in lege eius nolentibus ambulare? Sed prostrati rogamus, ut non spernatis uestros miseros peccatorus, per eum, qui uos ad apostolicum culmen prouexit humiles piscatores.

- (V, 21) [Tenuit sceleratissimus Huniricus dominationem regni annis septem, mensibus decem, meritorum suorum mortem consummans. Nam putrefactus et ebulliens uermibus non corpus, sed partes corporis eius uidentur esse sepultae. Sed ille legis datae transuersor ex Donatianorum heresim ad eos ueniens quondam Nicasius in breui simili morte periit.]

Source. Latin text from the Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum (CSEL) collection of the Open Greek and Latin project (digital edition of ***Victoris episcopi Vitensis Historia persecutionis Africanae provinciae*** edited by Michael Petschenig (Vienna,

Gerold: 1881) Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum 7), encoded in EpiDoc TEI XML. Digitised and corrected by the Open Greek and Latin team (University of Leipzig and partners); the text is taken from the printed edition by OCR with correction, so some errors may remain. SermonIndex has only divided it into short sections for reading; the critical notes, margin notes and apparatus of the printed edition are not shown here but are kept in the XML download.

Licence. Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0). You may share and adapt this text if you credit the Open Greek and Latin project and release your version under the same licence.